

SCAND
6,786
Supp

7 FÖR SKOLA OCH HEM 7

ANDERS SPARRMAN

RESA
TILL GODA-HOPPS-UDDEN, HOTTENTOTT- OCH KAFFERLANDEN

I UTDRAG UTGIFVEN
AF
VERNER SÖDERBERG
FIL. KAND.

SVENSK BOKSKATT
UTGIFVEN AF
J. A. LUNDELL OCH AD. NOREEN

PRIS: 50 öre.

LJUS
STOCKHOLM
1900.

PRIS: 50 öre.

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

FÖR SKOLA OCH HEM

SVENSK BOKSKATT

Utgifven af Professorerna J. A. LUNDELL och AD. NOREEN.

Så länge flertalet af våra klassiska författare endast finnas att tillgå i »samlade skrifter», medan andra — i synnerhet äldre — författares arbeten ej ens finnas i den vanliga bokhandeln, så länge man således för det mesta är inskränkt till det knappa urvalet i en eller annan läsebok, torde en verkligt fruktbringande kännedom om vår litteraturs skatter ej stå att vinna för den stora allmänheten. Det har därför länge varit ett önskemål, ofta framhållet vid läraremöten, att äga sådana litteraturalster af bestående värde, med hvilka ungdomen borde i hem eller skolor göra personlig bekantskap, tillgängliga ***i upplagor, så pass prisbilliga*** och lätt åtkomliga, ***att hvar och en kunde skaffa sig ett exemplar.***

Efter längre tids förberedelser och med bistånd af ett stort antal medarbetare hafva nu professorerna J. A. LUNDELL och AD. NOREEN börjat utgifva en samling svensk litteratur under ofvanstående titel.

Hvarje nummer i samlingen innehåller en särskild skrift eller ett antal sammanhörande sådana, som bilda ett helt för sig. Det inledes med kortfattade uppgifter om författarens lefnad och ställning i litteraturen jämte nödiga upplysningar rörande den föreliggande skriftens tillkomst, dess historiska och litterära betydelse, och åtföljes af historiska och språkliga upplysningar och förklaringar.

FÖR SKOLA OCH HEM
SVENSK BOKSKATT.
7

ANDERS SPARRMAN

RESA

TILL GODA-HOPPS-UDDEN, HOTTENTOTT- OCH KAFFERLANDEN

ÅREN 1772—76

I UTDRAG UTGIFVEN AF

VERNER SÖDERBERG
FIL. KAND.

LJUS
STOCKHOLM
1900.

45.169

STOCKHOLM, CENTRAL-TRYCKERIET

ANDERS SPARRMAN föddes i Uppland år 1748. I Uppsala studerade han naturvetenskaper och medicin samt gjorde sig därvid känd såsom en af den store Linnés mest lofvande lärjungar. Tidigt stod hans håg till forskningsresor i främmande världsdelar, och såsom skeppsläkare på ett af Ostindiska kompaniets fartyg besökte han åren 1765—67 flera länder i den fjärran Östern, särskildt Ostindien och Kina. Genom Linnés förmedling fick han äfven tillfälle att (vid jultiden 1771) på ett af kompaniets fartyg utresa till Kaplandet, där han fick anställning som informator i en holländsk ämbetsmans familj. Sin lediga tid använde han till trägna studier mest af landets växt- och djurvärld, men äfven de i Kaplandet boende vilda folkstammarnas natur och lefnadssätt iakttogos af honom med en naturvetenskapsmans öppna blick.

På senhösten 1772 slöt sig Sparrman till den frejdade kapten Cook's forskningsexpedition och deltog under 2 1/3 år i dennes berömda andra resa, som skildrats äfven af Sparrman (i hans resebeskrifnings senare del). Återkommen till Kap på våren 1775, företog Sparrman framemot hösten en längre forskningsfärd till Kapkoloniens yttersta och minst kända utbygder.

Holländarna hade år 1652 anlagt ett fäste, där nu Kapstaden ligger, samt dit låtit öfverflytta en del trädgårdsmästare och bönder, som skulle förse de anlöpande holländska skeppen med färsk proviant. Dessa små begynnelser till en koloni hade sedan utvecklats, så att vid tiden för Sparrmans resa holländska bondgårdar funnos ej blott i Kapstadens omedelbara grannskap, utan äfven här och där vid de små kustfloderna österut ända bort till Stora Fiskfloden. De lågo emellertid mycket långt skilda från hvarandra, och deras ägare lydde stundom endast till namnet under den holländska regeringen i Kapstaden. Bönderna nedlade ej mycken möda på egentligt åkerbruk, utan lefde mest utaf den

afkastning, de erhöllo från sina boskapshjordar, hvilka för deras räkning vallades af strängt hållna slafvar. Dessa slafvar utgjordes dels af från Västafrika eller andra trakter införda negrer, dels af landets underkufvade förre bebyggare, *hottentotter* och *buschmän*. Hottentotterna voro ett tämligen lågt stående folk, om hvars ursprung vetenskapsmännen ännu äro långt ifrån eniga. Än lägre på civilisationens trappa stodo buschmännen — namnet kommer af det holländska ordet *bosch*, *busch*, som betyder »buskar, småskog» — hvilka torde hafva utgjort Sydafrikas urinnevånare och säkerligen äro besläktade med de vilda dvärgstammar, Stanley påträffade under sin senaste upptäcktsresa. Egendomligt är, att Sparrman, som dock ger träffande skildringar af så väl hottentotter som buschmän, tror sig kunna sammanslå dem till en enda folkgrupp. Han har därvid missledts af den från holländare härstammande benämningen »hottentotter», ursprungligen ett skällsord, hvarmed de hvita invandrarna betecknade alla svarta, de funno före sig i landet. Vida högre än buschmän och hottentotter stodo *kaffrerna*, ett kraftigt och krigiskt negerfolk af den stora s. k. bantugruppen, hvilket bodde i öster och nordöst utom koloniens dåvarande gränser och just vid denna tid började komma i strid med bönderna vid gränsen. Äfven med kaffrer sammanträffade Sparrman under sin resa.

Denna resa — företagen i sällskap med en ung kolonist af tysk härkomst, *Immelman* — gick först på ringa afstånd från kusten österut ända till Stora Fiskfloden, som då bildade utbygdens gräns mot kafferområdet. De resande följde sedan denna flod uppåt till *Akter Bruntjes Hoogte* i nuvarande distriktet *Graaff-Reinet*, just den trakt hvarifrån 60 år senare, då Kaplandet kommit under England, ett tiotusental missnöjda bönder (*boerer*[1]) utvandrade till ödemarkerna i nordöst, där de sedan grundade Oranjefristaten och republiken Transvaal. Efter ett par månaders vistelse bland dessa de senare utvandrande boerernas förfäder, hvilkas enkla lefnadsvanor åskådligt skildras, återvände Sparrman ungefär samma väg han kommit samt företog redan på sommaren 1776

---

[1] *Boer* (tyska: *bauer*) är det holländska ordet för *bonde* och uttalas enstafvigt med ett vokalljud midt emellan *o* och *u*. I pluralis bör man föredraga formen *boerer* framför *bo-er*, hvilken senare beror på felaktigt uttal.

hemresan till Sverge. Där hade han året förut på Linnés rekommendation blifvit promoverad till medicine doktor och utnämndes en tid efter hemkomsten till assessor i Collegium Medicum i Stockholm samt till professor i naturalhistoria och läkemedelslära.

Ännu en gång besökte Sparrman de svartes världsdel. Han utsändes nämligen 1787—88 af Gustaf III till Senegaltrakten på Afrikas västkust för att undersöka, om en svensk koloni där skulle kunna anläggas. Han och hans reskamrat, den bekante människovännen *Bernhard Wadström,* meddelade på återvägen i London åt kommittén för undersökning af slafhandeln värdefulla upplysningar om slafvarnas behandling under transporten till den västindiska slafmarknaden.

Sparrman afled i Stockholm den 9 aug. 1820.

Anders Sparrmans skarpa iakttagelseförmåga och lifliga framställningssätt göra hans resebeskrifning lika värdefull som underhållande. *Mc Call Theal,* den förnämste kännaren af Kaplandets äldre historia, sätter den främst bland samtida skildringar af landets tillstånd under det holländska väldets sista tid. De trovärdiga och opartiska ögonblicksbilder, Sparrman ger af landtbefolkningens lefnadssätt och sedvanor, äro ännu ej alldeles föråldrade, i synnerhet i fråga om de aflägsnaste gränstrakterna i Transvaal, där boererna ju efter bästa förmåga söka bibehålla skick och bruk från »den gamla, goda tiden». Dock märkes, att slafveriet numera öfverallt är — åtminstone till namnet — afskaffadt, och att »de svarte» i allmänhet behandlas något mindre hårdhändt än på Sparrmans tid.

De utdrag, som här meddelas ur Sparrmans vidlyftiga och numera rätt sällsynta resebeskrifning, hafva valts med tanke på att återge hans intryck från beröringen med boererna samt det väsentliga af hans länge oöfverträffade skildring af buschmännens, hottentotternas och kaffrernas lefnadsförhållanden. Däremot hafva hans lifliga skildringar ur Sydafrikas före hans resa vetenskapligt föga eller ej alls undersökta djurvärld (bl. a. af flodhästen, noshörningen och buffeln) måst utelämnas.

År 1871, uti september månad yppades för mig tillfälle att tänka på en resa till södraste udden af Afrika. Anledningen var följande:

Den vittre kapten och riddaren Ekeberg, hvilken aldrig försummar tillfälle att gagna vetenskaperna, hade under ett kort besök vid Goda-Hopps-udden utverkat tillstånd att ditsända en naturforskare.

Men att denne genom sina undersökningar ibland blomster och yrfä m. m. ej skulle löpa fara att anses såsom en spion af land och regering samt dessutom med mindre kostnad vinna sitt föremål, så borde han i matematik, geografi och fransyskan undervisa residentens barn i *Bayfalso*.

Herr Ekeberg kände redan min håg för naturalhistorien genom en resa till Kanton i Kina, som jag åren 1765 och 1766 under dess kommando hade den lyckan att fullborda. Han hade mig därföre vid förbemälte resa till Hopps-udden i åtanke.

Jag emottog dess anbud med mycken fägnad, ty jag hade länge längtat efter tillfälle att bese världen.

Det berodde dock ännu helt och hållet på ett synnerligt gynnande af respektive direktörerna vid Kongl. svenska Ostindiska kompaniet, huruvida mig kunde tillåtas passage med något till Kap och Kanton ämnadt skepp.

Hos direktionen anmälte därföre Hr Ekeberg min tillämnade resa såsom till vetenskapernas nytta.

Framledne Herr arkiatren Linné, så nitisk för sin vetenskap som stor kännare, hörde detta med en sär-

deles fägnad, och i egit namn författade ansökningen för min resa.

Herrar direktörerne, väl vetande, att välbeställd handel och sjöfart i allmänhet grunda sig på vetenskaper samt af dem upplysas, så väl som desse därigenom tillbaka vinna ett märkeligt stöd och utrymme, biföllo ej allenast, utan ock med sin gunst öfverskredo hvad som begärdes.

De anordnade för mig en fri och bekvämlig resa från Göteborg till Kap med deras skepp *Stockholms slott*. Detta väntades jultiden blifva segelfärdigt. Sistnämnde stället var utsedt till första förfriskningen i vägen till Kina.

Innan jag börjar själfva jurnalen till mina resor, beder jag dem vara välkomne, som här på papperet med sitt resesällskap beslutit hedra mig, så framt de täckas att åtnöja sig med hvad som förefaller.

En långväga resande kan aldrig möta ämnen efter den bekvämlighet och ordning, som han själf önskar; huru skulle han då på papperet kunna inrätta och städa sina resor efter hvars och ens särskilda smak? Till min skrifart mindre stadgad och lycklig samt därföre ofta med mig själf missnöjd, behöfver jag såsom oöfvad mer än mången ett förord med mina läsare om deras benägna öfverseende. Mitt skrifvande har nu för flere år till det mesta bestått i korta anteckningar, stundom på ett språk, stundom på ett annat (efter som mitt yrke och vistande gifvit anledning), stundom ock på flere blandade. Från denna språkvilla öfversätter och utförer jag nu vidlöftigare på mitt modersmål, hvad på ofvanberörde sätt blifvit till minnes anmärkt.

Ställningen af denna min beskrifning såsom dagbok är i vissa hänseenden ej den bästa, men dock i de flesta naturligast. Till att fatta rätta begreppet om flere i så måtto förefallande ämnen båtar det ej litet att få veta, på hvad dagar de blifvit sedde; tiden, sättet och ordningen m. m. äro tillfälligheter hvaraf kan hämtas mycket

ljus. Framför allt blifver därigenom mycket lättare både för jurnalist och läsare att åtskilja, hvad som blifvit med mer eller mindre visshet erfarit, och hvad som man nödgats i stöd af andras mer eller mindre pålitliga berättelser anföra.

Öfver ett par tusende för detta obekanta naturens alster, hvilka jag i det besynnerliga Afrika, med en ehuru måttlig uppmärksamhet, upptäckt, men ännu ej fulleligen hunnit utreda, kunna hvarken till hela beskrifningar eller kortare utstakningar i denna bok vinna rum.

* * *

April den 12 [år 1772] fingo vi Kap i sikte och kommo samma dag till ankars uti *Taffelbayen*. Kap plägar öfvermåttan berömmas af sjöfarande, i synnerhet af dem som denna udde på kortare tid besökt. Orsaken torde vara, att ledsna af flera månaders sjöresa vanligen kommer en att förtjusas af den första jordtorfva som helst, man får träda på, hvaraf sedermera berättelser lämnas efter det första intryck, man fått. Detta har kunnat så mycket snarare hända i anseende till Kap, som sjöfarande där pläga sällan dröja länge nog för att hinna ledsna.

Den 30 april, sedan vi ankrat, hade jag för första gången tillfälle att sätta fot på afrikansk grund. Ett af mina första göromål var att uppvakta guvernören, baron Joakim von Plettenberg, hos hvilken jag anmälte mig att få kvarblifva i dess guvernement. Han biföll utan svårighet min ansökning, sedan han underrättat sig om min tillärnade station; äfven tillbjöds mig rättighet att praktisera medicinen, då han hörde, att densamma varit mitt hufvudstudium.

Sedan min föresats, efter hvad jag redan sagt, är att bibringa läsaren berättelse om landet och folket i den

ordning och på det sätt, jag själf kom till deras kännedom, har jag trott mig här böra införa berättelse om en exkursion, som jag företog till *Paarl* och omliggande trakt, sådan som jag genast efter hemkomsten satte mig ned att densamma beskrifva i bref till en min gode vän och forna skeppskamrat. Jag anför det med den då nyttjade stilen och med åtskilliga imellan sjömän brukliga talesätt.

Min Herre!

Med en helt och hållen uttröttad lekamen är jag nyss hemkommen från 8 dagars fotpromenad öfver de torra afrikanska fälten och efter det jag haft tillfälle att besöka åtskilliga afrikanska vin- och korn-*baurs*. Så kallas här ett hjärtans hederligt folk, som väl ej äga annan nummer i rangordningen än våra svenska bönder, dock oftast äro ganska förmögna, ehuru de ej föra större stat än svenska frälsefogdar. Den 9 oktober innevarande år begaf jag mig till Kap för att få se borgerskapet exercera, äfven för att enligt aftal med en landsman gå att skåda liljorna på marken och landsens döttrar jämte andra bygdens produkter. Ser icke min Herre, huru väl jag passat flere flugor för en smäll! Hvad exercisen vidkommer, höll det manhaftiga krigsfolket sig den 10:de inom hus för blåstens skull, hvilken ock verkeligen var så häftig nedom *Lejonberget*, dit jag gått att botanisera, att jag stundom nödgades lägga mig ned på marken. Den 11:te ryckte borgerskapet ut på fältet. Rockarne så på häst- som fotkarlarna voro väl alla blå, men ömsom af mörk och ljus färg. Västarne, särdeles fotfolkets, voro bruna, blå och hvita, in summa af flere slags färgor. En fransysk prästman med svarta kläder och röda klackar var äfven härvid närvarande och yttrade till mig sin förundran öfver så brokiga munderingar. De exercerade icke dess mindre skäligen bra, af orsak att en stor del af dem voro europèer, som tjänt i tyska

kriget och sedermera uti garnisonen i Kap, tills de där efter 5 års tjänst vunnit borgarerätt. Sedan det slog mig felt att få den nämnde landsmannen till sällskap, begaf jag mig på vägen med en svartbrun vägvisare, som jag legt för en fjärndels riksdaler om dagen. Öfver axelen bar han en stång, på hvars ena ände var en ört-press och på den andra en motvikt af något matsäck och något kläder. Denna min vägvisare, högfärdig öfver det namnet *Bastard,* lät mig snart förstå, att han ej var någon slaf såsom de fleste svarte, utan född fri på mödernet, emedan mormodren varit hottentottska och fadren en europé, som han trodde af tämligen förnäm härkomst. I korthet, jag följde mitt öde och min svarta lotsman ur staden. Vi styrde vår kurs nordvästligt, och hade vi redan klockan 12 hunnit ända till galgen. Här stannade vi litet att betrakta dödligheten. Mera än ett halft tjog omkringstående stegel buro nog ohyggliga frukter, följder och prof af träldom samt tyranni, monster som aldrig fela att alstra hvarannan jämte allahanda andra skamliga missfoster för mänskosläktet, så snart någotdera fått burskap. Själfva galgen, den största jag någonsin sett, var väl i sig själf en nog ampel dörr till evigheten, dock ej alltför stor tillskuren af ett tyranni, som i så liten stad som Kap kunnat finna 7 offer att hängas i kedja.

Inga broar finnas i hela Afrika. Vi måste därföre vada öfver tämligen djupa bäckar och åar. Då och då vankades rekrytering för mitt insektkompani och min örtsamling, hvilket gladde själen och i samma mån spridde krafter och ifver i mina ben. Desse fingo dessutom af följande anledning tillfälle att rasta. Af de vagnar, som hunnit upp oss, var en med 6 par oxar förespänd efter landets sed. Däruti låg en slaf och sof, full som ett svin, också till stor del efter landets sed. En annan, dock nyktrare, satt vid rodret, nämligen med en piska, hvars skaft var 3 manslängder och snär-

ten i proportion. Tömmar brukas aldrig till oxarna, hvarföre oaktadt väl passade pikslängar till höger och vänster desse, mindre tillöfvade, än girade om bagbord, än om styrbord, tvärs och ändalångs öfver vägen, så att kusken ej sällan nödgades springa ned af vagnen för att eftertryckligare yttra sin mening för de främste af spannet. Vagnen är så stor och bred i gången, att den ej gärna kan gå ikull; dock, där vägen är mer grannlaga, ledas de främste oxarne. Uppe i vagnen satt en kristen holländare, hvilken det ömmade att se mig till fots och därföre ganska höfligt nödgade mig jämte min förhyrde att stiga upp i vagnen och åka. Vid pass på samma polhöjd hann en bonde på oss. Vi prejade, det är: vi ropade till och hälsade hvarannan, såsom plägar ske från skeppen i öppna ocean. Vi förnummo af honom, att han var en *faderlandse-karl* (så kallas européerne här) och hade fått sig hustru, bo och bohag vid ett af de vackraste ställen på denna trakten. Men jag besinnade, att hvarken Tournefort i Levanten eller Linné på lapska fjällen eller andre gräsläsare botaniserat med någon 6-parvagn, samt att mina studier och samlingar ingalunda i sådant åktyg kunde förkofras; dessutom att det benen vunno i hvila, blef annorstädes genom skvaltning förloradt. Därföre begaf jag mig åter till fots och kom till en kompaniets gård. Rättaren eller så kallade basen därstädes presenterade mig ett glas starkt vin, som ej kom öfverens med min törst. Vattnet var bräckt eller saltaktigt härstädes. Hvarken mjölkkor eller mjölk funnos, ehuru på gården föddes ansenligt antal hästar och boskap. Orsaken är, att sådana ställen bevakas af soldater, som bekymra sig mera om vin än mjölk; äfven skjutes någon skuld på betet såsom ogint eller sinande för mjölkkor. Jag tog därföre afsked af basen — så kalla slafvarne alla kristna, särdeles fogdar och husbönder. Nästa gård tillhörde en infödd afrikansk bonde. Jag tänkte nu för första gången probera detta folkets för mig mycket be-

römde gästfrihet. Men till olycka var bonden på exercisen i Kap och endast några slafvar hemma, af hvilka en gammal käring förde ordet och sade sängkläderna vara inlästa. Jag kunde lätt se, att hon hade likaså liten lust att härbergera mig som jag att blifva hos henne. Det var redan i mörkningen, men detta och mina stela ben oaktadt resolverade jag att gå till en annan gård, som syntes. Vi kommo miste om vägen i en däld samt irrade oss ibland buskarna. *Jackhalsen* eller afrikanske räfven höll nu sin aftonmusik, i det närmasta på samma språk som den europeiske. Paddor och nattskräfvor instämde härtill med sina obehagliga läten. Vi kommo ändteligen på en liten höjd, hvarifrån vi åter kunde se gården samt rätta oss. En vakt af hundar, som i Afrika äga oinskränkt privilegium att bita fotgängare, som vanka, ju senare ju mera misstänkte, satte oss i mycket bryderi. Klockan var redan half 9; dock, som folket ännu ej lagt sig, kommo de ut till räddning, så att vi undgingo andra blessyrer än på rockskörten. Vi släpptes in i köket, hvarest oss emottog ett dunderslag; det var underrättelsen om basens eller rättarens bortovaro på exercisen, och att alla bekvämligheter voro inläste. Detta kom mig att känna ännu svårare klämning af dagsbördan. Imedlertid böd den beskedliga slafven mig att hålla till godo af ett litet förråd te och bröd, hvarmed han själf var försedd. Min dräng jämte den nämnde husslafven och en annan, som var fävaktare eller herde, rörde ihop en för sig behaglig rätt af flott och groft bröd. Efter någon deras öfverläggning på portugisiska släpptes jag i den frånvarande basens egen sängkammare. Sängen var bekvämlig nog, men golfvet af lera, väggarna tomma, möblerna utgjordes af en sprucken tekanna samt några tömda buteljer och ett par stolar.

Emedan dörren ej kunde igenläsas, satte jag stolar mot densamma, på det jag måtte väckas af bullret, som

de skolat förorsaka, ifall man velat mig på lifvet. Sedan lade jag mig att sofva, dock med en dragen knif. De många mord, som jag visste i detta landet plägade föröfvas, gåfvo mig mycken anledning till denna försiktighet. Följande morgonen fick jag på begäran frukost, hvilken bestod af gammalt *smalt* eller ett slags flott, prepareradt och bevaradt i en träask att nyttja såsom smör; äfven fick jag ett stycke bockkött, som var stekt på glöd och alltför starkt kryddadt med spansk peppar. Hungren nödgade mig till den belefvenheten att ej förmå min svarta värds traktamenter, dock blef jag ej långsam vid bordet. En oförmodad, men ganska häftig träta på portugisiska, som jag ej förstod, yppades mellan husslafven och fäherden. Elden tycktes lysa utur bägges svarta ansikten. Den sistnämnde grep till knifven och nödgade den förre att muta sig med ett stycke kött; hvarpå han gick sin väg efter en å ymse sidor med kärligaste miner förnyad vänskap samt påtänd frukostpipa. Oaktadt denna förlikning utöfvade husslafven en grym hämnd på sin vederdelomans hund, som råkat dröja kvar i köket; men oaktadt så lågt uppförande var bemälte slaf dock så mycket smittad med det ädelmodiga af en afrikansk gästfrihet, att jag ej lätteligen kunde öfvertala honom att emottaga en drickspenning för den tjänstaktighet, han visat mig. Kort efter dagningen begaf jag mig åter på vägen, då jag för första gången efter min ankomst till denna världsudde fick fägnas med åsyn af stora åkerfält, som nu stodo gröna med fotshög brodd; ty på *Tigerbergs*trakten, hvarest jag för det närvarande befann mig, var åkerbruket landtmannens förnämsta yrke. Hvete och korn äro dock de endaste sädessorterna, som uti hela kolonien finnas. Det förstnämnde nyttjas endast till bröd och det senare endast att föda hästar, dels så att brodden en eller flere gånger, allt eftersom den hunnit återväxa, afslås för dem till foder, dels så att nämnde sädesslag, då det hunnit till

mognad, utspisas med halm såsom hos oss. Kl. 10 flyktade jag undan regnet till en gård, hvarest, jämte det slafvinnorna voro sysselsatte med sitt syarbete, jag fann dem sjunga kristna psalmer. Deras husbonde, af en ovanlig religionsnit här i landet, hade förmått dem därtill. Men af vanlig hushållning har han ej låtit dem i kristnas samfund med någon döpelse intagas, emedan de därmed efter landets lag skulle återvunnit sin frihet, och han förlorat dem utur sin tjänst. Denne gudfruktige baur var född berlinare och hade varit styrman på Ostindien. Vi kommo af denna anledning att språka om dess fordna och ännu älskade monarks segrar samt inom en timmes förlopp nästan om alla ting i världen. Min hals sved ännu af pepparen och min mage af hunger. Den förra lindrades med ett par glas vin, men för blyg att klaga mig öfver den senare, lämnade jag den till sitt öde att vänta på middag, där tilläfventyrs man skulle bjuda mig, och begaf mig åter till mitt botaniska kall och arbete mellan buskarne, hvarmed landet här är nästan alldeles öfverhöljdt, undantagne de fläckar, som äro uppröjde. Ingen skogspinne, knappt något vildt träd är till seendes. Jordmånen häromkring är till utseendet en merändels torr, ofruktsam mo och klapper; dock äro vissa dälder på samma småkulliga trakt myllblandade och tacksamma, äfven mot en och annan som lagt sig på kulturen af citron-, apelsin- och pomeransträd. Klockan 3 eftermiddagen kom jag till *baur van der Spoei*, som var änkling och född afrikan samt broder till den, som min Herre vet är ägare af det röda eller gamla konstantia. Han stod utan krus helt stilla inom sin dörr att afvakta min ankomst och utan att gå ett enda steg mot mig, men tog mig i handen, hälsade »God dag! Välkommen! Hur må ni? Hvem är ni? Glas vin? Pip tobak? Vill ni ha äta?» Jag svarade i ordning på frågorna och emottog det sista anbudet. En skicklig, belefvad 12 à 14 års dotter bragte en skön lambringa med morotsås på bordet

och efter måltiden böd mig tevatten med så god grace, att jag snart kunnat blifva kär både i flickan och maten. Tystlåtenhet och godt hjärtelag kunde läsas både uti fadrens och barnens ansikten och uppförande. Jag tilltalade min värd några gånger för att bryta tystnaden. Han svarade kort och beskedligt, utan att för öfrigt själf börja någon diskurs mer än att tillbjuda mig hvila hos sig öfver natten; men jag tog afsked, ej utan att vara rörd af en ovanlig och oförtjänt välvilja. Uti min botaniska girighet hade jag intet afseende på mina styfva ben, utan ville skynda mig öfver de torra backar, hvarest jag gått hela dagen liksom på styltor. Mot aftonen fann jag mig mindre trött, sedan mer gående och springande uppmjukat lederna. Ej långt ifrån gården hade vi en bäck att öfvergå, dit en slafvinna kom och särdeles tjänstaktigt visade oss grundaste stället. Aftonen ankom jag i god tid till en gård, där far och mor ej voro hemma, men unga Jan och jungfru Susanna lånte mig ändå hus. Där var en vacker byggning, såsom öfverallt på vägen dels af tegel, dels af tillpackad lerjord, men utan annat golf än bara jorden. Jag hade ämnat gå längre, men sedan jag såg en stor tjärna i gång på golfvet och hörde af Susannas egen mun, att de hade 30 mjölkkor, kan min Herre tänka, att jag icke lätteligen skulle stått att bortvisa, helst mjölk sällan vankats, sedan jag kom till Afrika. Gården berättades gifva omkring 800 tunnor säd årligen efter mellan 10:de till 15:de kornet. En väl jäst och bakad hvetbulle, öfver 2 fot i diameter, sattes på bordet, och utomdess fick jag äta mig ett lystmäte af mjölk och färskt smör. De gjorde sig ett nöje af att traktera mig samt att oförmärkt le öfver min krokiga holländska och insektanstalter. Örtsamlingen gillades, emedan de själfve af örter och vax gjorde ett slags plåster. Morgonen lät jag kaffet stå orördt såsom grumligt och efter landets sed svagt som spisöl, men jag begaf mig på

vägen glädtig och munter efter så god undfägnad med mjölk. Som min insektask var redan full, måste jag göra en hel uppsättning af flugor, insekter och torndyflar kring mitt hattbräm. En fäherde passerades på vägen, som stekte en liten skyllpadda, hvars kött var till smaken som en kycklings. Men vid pass en half mil längre bort kommo vi öfver en fårherde, som spisade lamstek på sin husbondes bekostnad. Min följeslagare, som kände värdet af sin frihet, viste sin förnöjelse öfver det att slafvarne ibland kunde hämna sig på sina tyranner med otrohet. Han berättade, att fårherdar, som hafva snåla och stränga husbönder, göra af alla lamtvillingar det ena till sina sportler och ofta äfven det andra, då tillfälle är att dölja en sådan stöld. Klockan 3 kommo vi till en annan gård, hvarest jag språkade med gumman om hennes podager samt om gubbens gikt, den han nu var rest att utsvetta vid varma baden. Ett hus ovåligt hopsmetadt af mycket lera, många orena och slarfviga barn, en slafvinna med tjock järnlänk om foten, gummans lineamenter, spitsiga näsa, bannor på husfolket och kallt vatten, hvarmed jag endast undfägnades, vittnade, att fattigdomen bodde i huset, samt att gikten hade ett fruktbärande koleriskt temperament att gro uti. Gumman rådde, att jag skulle sätta mig ned i Paarl (en trakt af vingårdshemman ett stycke väg härifrån) för att rikligen, som hon mente, vinna födan med kvacksalfveri. Hon berättade, att där varit en medikus förut, som ej blef tillitad, för det han var dyr. Hon sade sig aldrig kunnat och aldrig skulle kunna låta sig öfvertalas till åderlåtning eller medikament; icke desto mindre tyckte hon för sin person det vara tröstligt att på medikus hafva närmare tillgång, då man är sjuk. På fådd anledning tog jag en väg till höger, som skulle föra mig till en rik och krasslig 52 års änka. Min dräng, som där var bekant, varnade mig att ej skrämma slag och moderdåningar på frun med insekterna på mitt

hattbräm, hvarföre jag, klockan 5 till henne ankommen och väl emottagen, sorgfälligt vände kullsidan från dess ögon och gömde sedan hatten i en vrå. Min mun vardt genast satt i arbete med ost, smör, bröd, vin, tevatten samt afhandling om gikt, slag, stark näsblod, hosta och salig mannens vattusot. Gumman var andäktig att höra och jag att äta, så vida mina föreläsningar det kunde medgifva. Under detta hade en skvallrig favoritslafvinna spionerat hos min dräng i köket, hvarpå hon hviskade frun i örat, det min hatt vore full af små bestar *(kleine bestjes)*. Gumman kvitterade genast de vackra instruktioner i dieten, som jag höll på att gifva, för att i min hatt bese det underliga nya. Hon blef aldramest bestört att se de små bestarna fastspikade i hattbrämet med nålar. Promt förklaring fordrades. Nu måste jag göra litet stillestånd med maten för att intet svälja ned något af de holländska fraser, jag behöfde hopsmida för att öfvertyga henne om nyttan af dessa små bestars kännande för medicinen, ekonomien samt skaparens ära. Lyckligen, dock ej utan inquietude afhandlade jag detta ämnet, ty i vidrig händelse skulle säkert frun vist mig på porten såsom en *heksemeester* (trollkarl). Men nu böd den hederliga gumman mig kvar, och jag spådde mig en delikat natthvila i så vackert och väl furneradt hus. Kort efter kom en jutvagn med främmande. Det var: 1) hennes fru dotter; 2) en mäkta tjock och fet landtman, som sades kunna gifva 50,000 plåtar i hemgift åt hvardera af sina döttrar, af hvilka den ena redan händelsevis fått ett svart barn, hvars fader till lön för sin kärlek ifrån slaf blifvit avancerad till lifstidsfånge, och fruntimret själf till hustru åt sin faders gårdsfogde; 3) en dess än korpulentare halfbroder. Dessa herrars far har varit född liffländare och tjänt som svensk soldat. De hade förr sett insektsamlare, men då de uti min örtsamling jämte blomster äfven fingo se gräs och kvistar af träd och buskar, funno de det så

löjligt som ovant. Unga frun lockade utur mig allt, hvad jag visste säga henne om rosen och lefverfläckar, och jag gjorde mig betalt med frågor om huskurer och det varma bad, hon nyligen för 3 veckor brukat. Hon jämte modren rådde mig äfven att blifva praktikus i Paarl, men det är jämmer, sade de, att mannen, som tycks så förståndig om våra sjukdomar, skall tala vårt språk så krokigt.

Ingen mjölk fanns nu här, dock en eljest väl tilllagad aftonmåltid. Vin dracks in *gesundheit* och *good commerce;* fetma, middagssömn och orsaken därtill, nämligen herrarnas liffländska badstugubad i detta klimat, skärskådades. Vi bödo hvarannan godnatt, men själf fick jag en dålig sömn, ty den ovanligt däste ungkarlen blef mig en besvärlig och snarkande sängkamrat. Han hade väl ett glädtigt ansikte, såväl som dess muntre och *plaisirige broeder,* men orkade ej stort tala. Då det någon gång måste ske, var det med ett hväsande, som gjorde honom för mig till större delen obegriplig. Han pustade mer för att få af sig strumpor och skor än jag, då jag sist äntrade upp på Taffelberget. Lördagsmorgonen togs farväl härifrån samt vägen till *bergsrivieret* i Paarl. Färjan låg nog mycket utur vägen för mig, som icke hade något speciellt på andra sidan att uträtta; men som jag blef varse en obett holme, 3 till 4 famnar från landet, därest får och getter ej kunnat göra mig förköp på blomstren, vågade jag att vada öfver. Hatten och hårpiskan undantagne, botaniserade jag på denna holme i samma dräkt som Adam i oskyldighetens tillstånd. Mitt solstekta skinn fick dock förnimma, att jag i mitt lilla paradis förlorat herraväldet öfver mygg och brömsar. Dessa små djur tvingade mig snart att vända om och påkläda mig, då jag sedan botaniserade längs efter rivieret och kom så mellan gårdarna i Paarl in till en mölnare, som satt och sof middag. Trumpnare och allvarsammare karl har jag väl aldrig sett.

Han satte fram en rankig stol och utan att fråga, hvem jag var, sade genast: »Hvad skall Ni förtära?» — »Jag ser, I hafven tevatten», svarade jag; »gif bröd därtill, så har jag både för hunger och törst. Jag har försummat middagen genom örtsamlande.» — »Hå, har Ni intet ätit middag! Slafvinna, sätt fram kött, bröd och vinflaskan!» svarade den tvära gubben. Jag åt och drack till hans gesundheit, under det han hel tyst rökte tobak och studerade uti en astrologisk almanack på 1600-talet. Icke en enda gång talte han mig sedan till, och på en och annan fråga svarade han så kort, att jag trodde, han var oändeligen missnöjd med min visit, och ville därföre nödvändigt truga betalning på honom. Han svarade enträget med en obeveklig ton: »Hå, det gör jag intet, det är ju en skyldighet att hjälpa resande.» För min dräng hade han ock, mig ovetande, ordinerat ett hederligt bröd- och köttstycke, men följde mig ej öfver halfva sitt slippriga lergolf, då jag tog farväl. Af innerlig tacksamhet rörd, önskade jag inom mig själf, det måtte himmelen förlåta en så hederlig mölnare, ifall han råkat försynda sig på sin nästas sädesskäppor.

Ett stycke ifrån bodde en *koster*, det är klockare, som är i något mer anseende hos de reformerta än hos oss. Han var af svart extraktion på möderne. Jag gick in, fick sitta ned och dricka en spilkum dåligt tevatten utan socker. Kosters åldriga hustru var sjuk och sängliggande. Jag efterfrågade beskaffenheten af det onda, och då jag inhämtat, att den sjuka oaktadt 3 veckors varma bad förblifvit lika kontrakt och utmärglad med giktknölar, nödgades jag med litet omsvep låta henne förstå, det hon ej borde göra sig lång räkning på lifvets vedermöda. Hon var nöjd att skiljas ifrån uselheten och mannen att blifva ledig från en krasslig kvinna, hvarföre bägge med nöje tycktes afhöra min fatala *prognosis* och för omaket nödgade mig att dricka ett par glas vin samt tillbödo mig att bese kyrkan, som låg

strax bredvid. På densamma kunde jag se, att dessa landtboer ej göra mer façon med vår Herres än sina egna hus. Detta Herrans tempel var väl stort som en dryg upplands-hölada, nätt täckt som de andra husen med ett svartaktigt gräs, men utan hvalf eller inre tak, så att kroppås och takben inuti gjorde en elak utsikt. Altare och altartafla lära aldrig de reformerte bruka. Bänkar voro på sidorna för karlar, men kvinnfolken hafva hvar sin stol eller pall på gången. Predikstolen var alltför ovålig och simpel.

Härifrån begaf jag mig på en gin hemväg, likaså obekant för min vägvisare som för mig. 18 stycken apelsiner, som jag i Paarl köpte för en holländsk skilling (vid pass 4 skill. svenska), kommo öfvermåttan väl till pass för mig, och ett stycke tobak blef en mer oumbärlig proviant för min dräng. Han bar en verkligen tung börda, men var dock förundransvärdt härdig. Det var redan mörkt, då vi hunno till en gård, hvarest baur själf ej var hemma. Imedlertid bragte jag frun på ekonomiska diskurser och förnam, att där sällan vankades mjölk i så vackert hus och det i anseende till torra backar m. m., men att man däremot hade fårafvel, något utsäde och vingårdar, som kunde med vattenledningar göras bördige. Det var en hjärtans god och hederlig fru, men råkade att bjuda mig allt det jag ej ville hafva: vin, brännvin och tobak. Mannen, en ganska eldig gubbe, omsider hemkommen, drack mig snart till och sade: »Ni lär tro eder allena vis här, ni med edra örter. Alle afrikanske bönder äro intet heller så dumma, skall ni se.» Därpå surprenerade han mig med uppvisande af några vackra böcker och en svärm luntor i alla sciencer, hvilka jag alla nödgades berömma, under det han lopp imellan mig och bokhyllan och uppläste hela titelbladet, boktryckarens namn ej förgätande. »Sir ni väl», sade han, »att jag ej endast följer plogen!» Vi räknades släkt, ty han var lifländare och jag svensk.

Om aftonen var ej brist på mat. »Ni måste äta bra på bondegårdar», sade den hjärtans frun; »det är väl unt.» Smör och ost hade de från sina fäbodar, 100 timmars resa in i landet, samt spicket buffelkött. På soppan och gröna ärterna kunde jag känna, att min latinske värd ej studerat kokboken, hvilket i Afrika skulle räntat honom mer än poetikan och de lärda språken. Frun måste allena till sängs, emedan mannen engagerade sig med Josephi historia för att öfvertyga mig om sin nit i studier. Om morgonen bittida väcktes jag af *Januarii* och *Februarii* jämmerskrik, som fingo stryk af husbonden, för det hästarne ej funnits igen föregående afton. En del gifva sina slafvar på detta sätt namn dels efter månaderna i året, dels efter dagarna i veckan. Man redde sig till kyrkefärd, men en regnskur hindrade. Imedlertid åto vi frukost, drucko hvarannan till *in gesundheit,* hvarpå följde tacksägelse och farväl samt en dubbel smörgås, hvilken värden och värdinnan hulpos åt att stoppa ned i min rockficka till matsäck. Det rörde mig innerligen att njuta så mycken välvilja helt oförskylldt af alldeles okända.

Frun var själfva godheten, men i en mäkta flegmatisk kropp. Gubbens glosor och bibliotek röjde, att han som jag var en från fäderneslandet förlupen student. Jag fick ock sedan veta, att han varit chirurgus och blifvit hitfolad som soldat samt fått större delen af sina böcker genom gifte med en prästänka, sin nuvarande fru. Denna gumma hade för sin phlegme aldrig kunnat utse en mer kolerisk kropp till man, hvilken oaktadt en naturlig god böjelse skall, ehuru för ringa fel, agat flere af sina slafvar till döds. Jag kunde för min Herre uppgifva än flere exempel, huru utöfning af hvad brott som helst, särdeles af sådana hvilka liksom slafhandlen eller trafiken med människors frihet icke allenast äro tålde, utan äfven privilegierade, aldrig fela att inveckla människor uti än flere ogärningar och oredor.

Mina små äfventyr med ormar, skorpioner, kameleonter och andra ödlor går jag förbi, som jag vet, att det felar min Herre smak att känna och tycka om dessa kräk, hvarmed det afrikanska Kanaan öfverflödar. Men jag kan icke förgäta, huru villrådige vi ofta voro om hemvägen, särdeles på en stor slätt. Vi mötte där ändteligen 7 stycken kompaniets drängar eller soldater, dock oss till ingen förmån, ty desse medkristne,' besupne af vin, som de buro med sig i lädersäckar och kalabasser, voro själfve i träta och lära ej unnat oss någon underrättelse, emedan hvar och en af dem viste en nästan alldeles särskild väg. Brytande på högtyska, plattyska, hannoverska o. s. v. hotade ock alle, att jag skulle träffa rivier, berg, ödemark och dylikt, om jag, enligt deras sjöterm, ej styrde kosan rätt. En annan frågade mig, hvart jag ämnade gå, sedan han sagt, huru jag borde taga af vägen till höger och vänster. Jag slet mig lös med tacksägelser. Därpå slogo de en ring kring min dräng och pratade honom helt yr i hufvudet om vägen. Ändteligen kommo de själfve i tvist om samma ämne och vi således bägge löse. Hvad ville jag nu göra? Stadd utan både karta och kompass, måtte jag rätta min kurs efter solen, tills jag råkade en svart hedning, som vallade får, på hvars nyktra och beskedliga anvisning jag om aftonen kom till en gård, därest fogden, hanovrare till nationen, med ett vanligt afrikanskt handslag hälsade mig med det vänligaste *Välkommen!* Han undfägnade mig med mjölk och berättelse om sina kärleksäfventyr, hvilka han haft såsom soldat i England. Han dikterade mig ock till plånboks en på dess noga erfarenhet stadgad älskogs rangordning af könet i Afrika sålunda: madagaskare, svartast och förträffeligast, därnäst malabariska, bugunesiska eller malajska, sedermera hottentottska, men aldrasämst de holländska hvita. Såsom allena 2 kristne bland 12 till 14 slafkarlar reglade vi dörren ganska väl, och fem laddade gevär voro hängde

öfver sängen. Hela aftonen hade jag sett slafvarna vid så muntert humör och så vänligt och familjert handterade, att de på kroppens vägnar skulle tyckas må bättre än många af våra europeiska tjänstfolk. Därföre anmärkte jag till min värd, att dess mildhet vore honom säkraste vapen och borgen. »Kan så vara», sade han, »men dels vanka andras bortlupne och rebellske slafvar omkring för att plundra sig mat och gevär, dels för att tubba flere till sitt parti, dels har man då och då exempel, att ett raseri faller på de svarta om nätterna att göra mord, aldrahelst på husbonden, men ibland i brist däraf på någon af sina kamrater eller sig själfva. Jag är i husbondens ställe och nödgas straffa, då de fela mot mig eller mot hvarannan. Buguneserne särdeles äro hämndgirige och grannlage om rättvisans skipande. För att undvika jalusi, tvedräkt och mord tillåter ej min husbonde, att här hållas slafvinnor; men jag önskade, intet hinder vore däremot här så väl som på andra ställen, där jag tjänt förr. Nu är nog ensligt och långsamt. Förnämsta inkomsten, min husbonde har härifrån, är genom ett stuteri af hästar. Kunde han här hålla slafvinnor, skulle vinnas mer genom dessas förökande. Därföre plägar ock en slafvinna, som är fruktsam, betalas tredubbelt dyrare än en ofruktsam.»

Hvad tycker väl min Herre? Han lärer ibland annat häraf finna, att äfven det drägligare tyranniet medförer sitt straff af ofredad både sömn och samvete. Slafvar, äfven under den mildaste tyrann, äro beröfvade natursrätten. En melankolisk åtanke af så smärtande förlust vaknar lättast under nattens tysta, då dagens buller felas att dissipera densamma. Hvad under då, om våldsverkare af deras frihet nödgas stundom med sitt blod igen besegla och underskrifva människorätten? Borde icke min, ehuru saktmodiga, värd frukta desperation af 12 raska karlar, röfvade från sitt land, sitt släkte och sin frihet? Äfven såsom stängde från ett kön, hvilket

försockrar lefnaden, var det visst fruktansvärdt, att deras af naturen mycket eldiga sinnen skulle förgripa sig på mänsklighet? Under våra ekonomiska diskurser togs i akt, att en infödd slaf (helst bastard), som pålitligen kan köra vagn och ombetros att hafva uppsikt öfver de andra eller anses som trogen och flink, betalas med 500 riksdaler. En som nyss är köpt från Madagaskar eller annars mindre lärd och pålitlig, betalas med 100 till 150 riksdaler. En häst, som i Sverige gäller 10 riksdaler, kostar i Kap 30 till 40; en dragoxe från 8 till 10, men en skälig mjölkko från 12 till 14. En dito, som föres från Faderland eller någorstädes i Europa, af godt mjölkslag, köpes med begärlighet för 40 till 50 riksdaler o. s. v., hvilket allt jag sedan af flere fått bestyrkt.

Måndagsmorgonen togs farväl och frågades, huru vägen går hem, då mig svarades: »Det är ingen väg. Ni lämnar vägen, som går till Kap, åt höger och går så rätt genom dessa buskar, så får ni si berget, som sträcker sig mellan Konstantia och Kap; styr sedan rätt fram öfver torra slätten på den huken af berget, ni kan minnas ligga närmast till Konstantia och edert hem. Det är ingen gård i vägen mer.» Väl, så lärer jag få äta gräs till middagen, tänkte jag, harmsen att ej få någon frukost och för blyg att påminna om någon hos en värd, som gårdagen så väl fägnat mig. Vi hade ej länge haft berget i sikte, förrän det sände ett moln, som först här på slätten föll ned i ett ymnigt slagregn, och måste jag då själf slita ondt och genomblötas för att skyla mitt herbarium. Men så torkande är klimatet, att jag inom få minuter blef torr, då solen igen sken upp. Hemkommen mot aftonen fick jag veta, att där alldeles intet regnat, men molnet efter vanligheten täckt berget.

Jag bör här ej förtiga, att jag några gånger under vägen var i religionsdiskurs med min hedniska kompanjon. Han påstod, att jag var den första som talt

med honom i detta ämne, samt att han som dum (ty så kallade han sig själf) ej kunde veta eller begripa något därom, eller tillhörde honom att befatta sig därmed; dock viste han sig ej obenägen att vilja tro allt, hvad man behagade. Hans tankar hade aldrig uppstigit till ett högre väsende eller vägledt honom till något tingens första upphof, skapelse eller skaparen. Han visste väl, att de hvite samlades i kyrkan, men han hade aldrig tänkt på att fråga, i hvad ändamål. »Det lärer väl så ska vara», svarade han mig. Icke desto mindre tycktes han visa någorlunda afsky för last samt högakta det goda. Den som rekommenderade honom till min tjänst dessa dagar, berömde honom såsom trogen. För öfrigt var han nog kapabel af upplysning; men som det renderar holländaren hvarken kapital eller procent att göra proselyter, så har denna och många andra själar blifvit försummade. Men mera om detta och andra ämnen framdeles.

Förblifver min Herres m. m.

Mitt vistande på den nämnde landtgården Alphen förblef till inemot midt i november månad. Fullt sysselsatt med de kapska blomstren, hvälfde jag ej sällan i mina tankar, huru jag därmed de följande månader och år skulle fortfara; men ödet hade beslutit annorlunda. Mig var beskärdt att i hast förbyta det kapska landet, sommaren och dess fägnande blomster mot en kall och med isberg beströdd ocean.

* *
*

Onsdagen den 22 mars 1775, efter sextiotusende engelska milars sjöresa, under två och ett fjärdedels års bortovaro ifrån den kristna och civiliserade världen, kommo vi åter till ankars i Taffel-bayen.

Återkommen till kapska kolonien, lekte min håg och omtanka på verkställighet af resan till detta lands

inre delar och nationer, men nödgades dock i staden afvakta våren eller den vackrare årstiden.

Större delen af dessa vintermånader vistades jag i själfva staden och under tiden redde mig till resan på åtskilliga sätt, hvaribland kan räknas, att jag praktiserade medicinen och kirurgien, emedan det, som jag dymedelst förtjänte, var en behöfvelig hjälp till den vidlyftiga utrustning, som mitt företagande fordrade.

För att vidare befrämja min resa gjorde jag alla möjliga efterfrågningar om hvad som därtill kunde höra, men i stället för upplysnings vinnande lämnades jag i mera villrådighet, i det de berättelser, som kunde samlas, voro ofta mot hvarannan, men oftast mot trovärdighet stridige. Hufvudsakligen rådde man mig ifrån resan såsom något mycket orimligt och farligt, helst jag, en ännu i Afrika obevandrad och föga bemedlad främling, nödvändigt måste underkasta mig hvarjehanda olägenheter; men sedan jag icke insåg någon omöjlighet, åtminstone för att bjuda till, fullföljde jag min föresats. Till den ändan gjorde jag mig bekant och vän med hr Daniel Ferdinand Immelman, en ung afrikan, hvilken för ro skull förut gjort en liten resa in i landet och därtill var upplifvad af den vackra reflexion, att det vore föga hedrande för honom och de öfriga afrikanska kolonisterna att hafva försummat undersökningen af sitt land, hvarigenom de nu snart ifrån mig och andra främlingar skulle nödgas hämta upplysning om sitt hem och sig själfva. För egen person var han snart öfvertalt att gå in i alla mina förslager och göra mig sällskap, men all möjlig öfverläggning och inbördes biträde fordrades att vinna tillstånd af dess anhöriga. Modren, ett tänkande europeiskt fruntimmer, jämte dess täcka dotter gåfvo ändteligen sitt bifall, förnämligast af den grund att unga Immelman hade ganska svagt bröst och kunde bäst hjälpas genom en lång resa till häst, helst under en läkares tillsyn, då han däremot hemma af lungsoten hade att frukta en

mycket säkrare och ohyggligare död än af de ströfvande hottentotterna eller vilddjuren ini landet. Fadren, en både i Europa och Ostindien gammal försökt krigsman och löjtnant af garnisonen i Kap, lade ock slutligen det goda ordet till, att en gosse, hvad faror beträffar, ej borde vara blyg eller frukta. Herr Immelman skaffade sig för den skull en god lättbärande hingst; jag hade redan köpt en ordinär klippare och en ny bagagevagn af vid pass samma storlek som våra svenska rustvagnar, men med en segeldukskur i form af ett hvalf, behörigen täckt på sätt som de, med hvilka böndren i denna koloni allmänt färdas. Till dragare för en sådan vagn fordras vanligen 5 par oxar, hvilka jag därföre upphandlade. Vidare medtogs åtskilliga medikamenter, så i afseende på vår egen hälsa som på landtboernas, för hvilka man därmed kunde blifva både ganska nyttig och desto bättre välkommen. Äfven försedde jag mig med ett litet förråd af glaspärlor, mässingsskördosor, eldstål och knifvar samt tobak; dessa varor äro i synnerhet begärliga för hottentotter. Ett ekfastage, inrättadt till ormars och andra djurs bevarande i brännvin,' medbragtes; äfven åtskilliga ris papper till örters torkande jämte lådor och nålar för insekter tillika med nödigt ombyte af kläder. Likaledes provianterade vi oss med te, kaffe, chokolad och socker, dels för eget behof och dels till benägenhets vinnande hos de landtboer, hvilka i anseende till större aflägsenhet från Kap ofta äro utan dessa förnödenheter. Man sade mig väl, det likörer ofelbart skulle hos många verka långt mer till samma ändamål; men både rum, tyngd och kostnad hindrade mig ifrån att något däraf medtaga. Med synålar af flere sorter voro vi väl försedde, helst vi med denna vara jämte goda ord kunde vinna bondflickornas ynnest och biträde att samla insekter.

Som lagen ålägger kapska kolonisterna att fånga och till Kap uppbringa alla, som resa ini landet och

ej därtill kunna uppvisa skriftligt tillstånd, så anhöll och bekom jag guvernörens pass till en obehindrad resa samt till invånarenas biträde mot tillbörlig betalning. En annan biljett rekommenderade mig till husrums undfående vid varma badet i Hottentotts-Holland, ty detta medel hade jag beslutit att försöka mot de förkylningar, jag vid södra polkretsen mig ådragit.

Den 25 juli om morgonen red jag ifrån Kap. Min vagn skjussades af den bonden, hvilken sålt mig de förr omtalte 5 par oxar. Dessa skulle jag först bekomma på samma bondes gård, hvilken är i vägen till det varma bad, dit jag mig ärnade. Inga gästgifvaregårdar äro inrättade i detta land, utan hvar och en resande nödgas således färdas med egna rid- och åkdon samt egen matsäck. Vår väg gick igenom det låga landet af torra sand- och ljunghedar. På det medlersta eller varma af dagen låto vi såsom andra resande här i landet våra oxar vattnas samt söka sig bete. De höllo till goda den magra föda af torra buskar och gräs, som allmännast i Kap vankar, men hästar hafva mer svårt efter att finna något för sig nog fint och tjänligt. Det är förnämligast af denna orsak som man till de flesta körslor i Afrika nyttjar oxar; det lär ock vara orsaken till att hästarne i Afrika tyckas äga mindre styrka och härdighet än i Europa.

Så snart aftonsvalkan började, fortsattes vår resa till foten af ett högt berg kalladt *Hottentott-Hollands Kloof*. Nejden härvid är mer högländt, mindre torr och äger åtskilliga vackra gårdar. Det var redan natt och tjockt mörker, när vi framkommo. En liten eld uppgjordes, hvarvid, sedan en tarflig aftonmåltid var fulländad, vi gingo till hvila. Sadeln till hufvudgärd, själfva marken till säng och en kapprock att täcka för nattköld utgjorde nu och som oftast under resan hela sofbekvämligheten. Till lägerställe utsågs den sidan af någon buske, som bäst kunde skydda för sydosten eller annan härskande

vind. Då regn påkom, bäddade vi oss på själfva tältvagnen. Vi voro i anseende till bagaget på densamma långt sämre placerade. Bästa stället, jag där kunde välja för mig, var min kista, oaktadt locket var kullrigt. Herr Immelman, såsom spenslig och mindre än jag, kunde, ehuru med möda nog, tränga sig imellan samma kista och vagnskorgen, därest han låg på några buntar papper, men hade ändå ej att skryta af stort vällustigare sängställe. Stundom bäddade vi vår säng under vagnen, då vi voro liksom under tak, någorlunda skylda för regn och dagg, men hade däremot ett helt nära och mindre angenämt grannskap af våra oxar, hvilka vid hjulen och stången samt stegarna af vagnen voro bundne och bångstyrige, så att vi blott mellan de spakaste vågade framkrypa. Detta sällskap höll sig dessutom oroligt, då vilddjur voro på trakten. Återigen då tillfälle för oss var att taga natthärberge på bondgårdar, voro vi som oftast nästan sämre logerade. På de flesta ställen bestod huset allenast af 2:ne rum med jord- eller lergolf. Det inre af dessa nyttjades till sängkammare för bonden själf jämte dess hustru och barn. Det yttre utgjorde köket, i ett hörn af hvilket man bredde en matta för oss på golfvet, och däruti bestod gemenligen all den bekvämlighet, som det goda folket kunde åstadkomma. Vi måste för öfrigt med våra sadlar och kapprockar samt ett täcke, vi medbragt, nöjas att tillaga vår säng. Hottentotter af bägge könen, unga och gamla, som voro i böndrens tjänst, valde alltid sitt liggställe i spiseln. Denne intog merendels en hel gafvel samt hade ingen annan eldstad än golfvet, på hvilket vi således samtlige lågo. En cirkulation af loppor och andra olägenheter, som vi härigenom voro underkastade, kom oss ofta att heldre välja fria luften, så framt köld, stark blåst och regnväder ej gjorde det för oss än ohyggligare. Vid berättelsen om mitt första nattläger har jag trott bäst passa sig att gifva detta allmänna begrepp om

huru vi nödsakades att tillbringa de flesta af de öfriga nätterna på resan.

Hottentotts-Hollands-berget och dylika berg skulle oaktadt det starkaste spann dragare ingen annan kunna köra uppföre än den, som äger det handlag och gehör samt är med så lång piska utrustad som de vanlige afrikanske oxkuskar. Sådan piska är $2^1/_2$ famnar lång, snärten något längre samt smällen af 3 fots längd, af stadig mänt eller sämsk förfärdigad. Kusken håller den med bägge sina händer, och sittande på kusksätet kan han därmed räcka fram till det 5:te paret samt ganska snabbt och oafbrutet, då så behöfves, utdela smällar och slängar bland oxarna och tillika träffa dem, på hvad ställe han behagar, så att snart sagdt hårtappen medföljer. Härmedelst vinner han det gehör, att oxarne på en gång nödsakas att förena sin styrka och rycka fram vagnen utur svåra gropar samt lyfta den öfver tvära stenar och branter. Men det fordras mycken grannlagenhet att ej drifva dem för mycket på en gång eller hvila dem för länge i sönder. I förra fallet blifva de andfådde, matte och däraf istadige, i det senare åter saktas de i den nödiga ifvern, de förut äro satte uti, för att själfva arbeta sig fram, och i brist hvaraf det händer, att man ej kan komma ur fläcken. Uppföre brantare berg plägar kusken därföre hvarje half, hel eller hvarannan minut efter omständigheterna låta dem utflåsa; utföre åter, äfven på mindre tvära ställen, helst med lass, är att befrukta, det vagnen kommer fortare ned än oxarne eller rullar på dem, emedan endast det eftersta paret äro vid vagnsstången förspände och ej förmå att hålla igen, så mycket som behöfves. Vagnen måste därföre, som det kallas, remmas. Det består däruti, att man med en kedja, som är fästad i framvagnen, tager ett eller flere slag kring någondera af bakhjulens lötor, då sedan med en på kedjans yttersta ända befintlig hake häktas i någondera af dess länkar.

Som icke en enda bro finnes öfver någon flod eller å i hela Afrika, och färjor allenast på tvenne ställen äro inrättade, så måste vi vada öfver fyra fots djupt vatten, att det räckte upp under min sadel. Ehuru floderna, där som vanliga körvägen löper fram, gemenligen ej äro djupa, så är dock detta sätt att färdas öfver dem stundom både äfventyrligt och hindersamt, ty efter en eller några få dagars regn, helst om vintren, händer, att man nödgas dröja 8 till 14 dagar, stundom längre, innan vattnet hinner så mycket utfalla, att man kan våga en öfverfart, och det på ställen man därimellan, helst om sommaren, kan snart sagdt torrskodd öfverkomma. Och ehuru vattnet någorlunda sedan minskats, kan man ändå ej med säkerhet betro sig till den vanliga öfverfarten, af fruktan att flödandet där torde formerat någon ojämnhet eller ock utsköljt stället till en djupare göl. Någon mer öfvergifven bonde, som är otålig att länge vänta på vattnets minskning, eller då hans knappa matsäck ej tillåter långt dröjsmål, plägar vara så vågsam att låta sina oxar simmande öfversläpa vagnen, så att vattnet stiger öfver det medlersta af vagnskorgen. Det hjälper då ej, om hans hustru, barn och det bagage, han annars medförer, kommer att undergå en ansenlig blöta. Den slafven eller den hottentott, som i anseende därtill, att inga tömmar nyttjas, är oundgänglig att på kinkigare ställen leda det främsta paret oxar, måste vid sådana tillfällen simmande föra dem an. Lyckligt ändå, om ingen kapris då intager dem att följa med strömmen, att vända om eller att annars krångla. Dock, om de äro väl inkörde, pläga de genom ett mildt utrop af *ho ha* på en gång låta stadna sig. Äfvenså lystrar hvarje oxe genast samt viker till höger eller vänster, allt eftersom han hör sitt namn bifogadt med ett *hott* eller *haar.* Af dessa oxglosor, jämte oxnamnen skiftvis påkallade, att förtiga de täta pisksmällarna, får en resande bereda sig på att höra en alltför

beständig och tröttsam repetition, helst på de vägstycken, där det mera gäller på att framkomma. Lägger man härtill den noga uppmärksamhet, som fordras att så rätt som ofta föra den stora piskan, så följer, att körare-sysslan är i Afrika en ganska tröttsam och grannlaga beställning, så väl som resor bullersamma, obekväma och farliga.

* *
*

Det torde vid detta tillfället bäst passa sig att gifva någon närmare beskrifning på detta folkslaget, nämligen dessa originalinbyggare af Afrikas södraste del, hvilka man kallar hottentotter.

Till växten äro de så länge som de fleste europeer; men att man ofta finner dem nog spensligare, härrörer af den sparsammare och inskränktare födan och af det, att de ej betunga sig med gröfre arbete. Men att hottentotter äga ganska små händer och fötter i jämförelse emot de öfriga deras kroppsdelar, är af ingen förr anmärkt och lärer vara ett påbrå mycket karakteristikt för denna nation.

Näsroten är merendels ganska låg, hvarigenom ögonens afstånd ifrån hvarannan tyckes vara större än hos europeer. Nässpetsen är tillika nog plattad. Iris och den så kallade ögnepärlan är näppeligen någonsin blond, utan äger en brunhet och mörkhet, som ibland kommer nära till svart.

Deras hy och hela hud äger en gulbrunhet, som någotnär liknar de europeers, hvilka i högre grad hafva gulsot, dock utan att denne färg det ringaste förmärkes på hottentottens hvitögon. Inga sådana stora läppar skall man finna på hottentotterna som på deras grannar negrerna, kaffrarna och mozambikerna. Munnen är för öfrigt medelmåttig och nästan alltid försedd med vackraste tänder samt med det öfriga af fysionomien så väl som med gestalt, åtbörder och rörelser, allt tillsammans

betraktade, utmärker hälsa och förnöjsamhet eller åtminstone en air de sans souci. Sådan min af bekymmerlöshet underlåter dock ej att lofva både munterhet och raskhet, egenskaper som hottentotter verkligen vid tillfällen kunna visa.

Hufvudet skulle man tro vara täckt af en ej mycket tät, men svart, knollrig ull, om ej naturliga sträfheten däraf utviste, att det vore hår, nästan mer ullika än negrernas. Om för öfrigt någon enda gång skulle märkas spår till något skägg på hakan eller hårighet på andra ställen såsom hos europeer, så är det ganska obetydligt samt merendels af sådan natur som på hufvudet.

För att närmare fullborda den målning af hottentotter, jag här företagit, så kommer i ordning att beskrifva deras sminkning och dräkt. Sminkningen, om den så får kallas, består däruti, att de smörja hela sin kropp begärligen med fett, hvarefter litet sot ingnides. Detta aftvättas aldrig, ej heller såg jag dem bruka något annat renande för sin hud än att, när tjära och beck under vagnens smörjande fastnat vid deras händer, gnedo de sådant lättligen af med kodynga samt på köpet därmed frotterade sig ända upp till armbågarna. Då således stoft och annan smuts med den sotiga smörjan så väl som med svetten ej annat kan än, nötning oaktad, blifva beständigt vidlådande, bidrager detta ej litet att bortskyla den naturliga hyn samt variera densamma ifrån en sotbrun glänsande till en med orenlighet mörk brungul.

Att jag ofvan kunnat uppgifva den naturliga hottentottsfärgen såsom gulsotlik, hafva endast några få grannlagare bondehustrur gifvit tillfälle till, hvilka renskurat en och annan af sina hottentottspigor, på det de ej skulle vara för osnygga till deras barns ansning eller till andra sysslor, som fordrade renlighet.

Att denna tvättning ingalunda förbättrade hottentotternas utseende, påstods af många kolonister. De

tyckte, att gulbruna färgen var rätt så oangenäm som den smörjiga, och att en smord hottentott tycktes mindre naken och mer komplett; att ett osmordt hottentottskinn tycktes gifva till känna en saknad i hyfsning såsom oputsade skor m. m. Antingen sådant tycke var mest grundadt i vanan eller sakens verkliga natur, lämnar jag därhän.

Boningarna röja väl ej mindre enfald än dräkten, men ock ej mindre lycklig öfverensstämmelse med den vandrande herdalefnad, som hottentotterne här på trakten föra. De förtjäna i sig själfva näppligen annat namn än kojor, ehuru kanske hvarken mindre eller sämre än våra fordna patriarkers hyddor och tjäll.

På följande sätt är hvar och en koja beskaffad. Den är stundom cirkelrund, stundom aflång till skapnaden, liknande en kullrig bikupa eller ett hvalf. Basis har en diameter af tre till fyra famnars storlek. Den största höjden, nämligen ifrån centrum af hvalfvet, tillåter nästan aldrig en medelmåttig människa att därunder stå rak. Men hvarken denna låghet eller dörrens, som är blott 3 fot hög, lärer anses såsom obekväm af hottentotten, hvilken det ej faller så ovigt att litet krökas och krypa, och hvilken är mera benägen att ligga än att stå.

Eldstaden är i middlen af hvarje koja, och därigenom äro väggarna minst utsatte för eldsvåda. Af denna belägenhet draga ock hottentotterne dessutom den fördel, att de, i cirkel kring sin brasa sittande eller liggande, kunna lika mycket deltaga af den vällust, som varmen sprider.

Den låga dörren är det enda stället som släpper in dager, och det enda utlät som är lämnadt för röken. Hottentotten, därmed från barndomen härdad, kan äfven med obesvärade ögon se densamma sväfva omkring sig, när han, liggande i mullen på bottnen af sin koja, såsom en igelkott hopkrupen och under sin fårskinnspäls

täckt, ibland behöfver titta fram att röra i brasan eller att tända sin pipa eller ock någon gång att vända det köttstycke, som han på glöden för sig tillreder.

Smale språtar utgöra resningen till sådan hvalflik hydda eller tak, som jag beskrifvit. Desse språtar hafva en därefter lämpad böjning; ställas hele eller skarfvade, dels parallellt med hvarannan, dels i kors. Sedan stadgas och omgifvas de med andra, hvilka cirkulärt på dem med vidjor tillbindas. Stora mattor höljas på bästa sättet öfver denna ställning att utgöra en fullkomlig betäckning. Den öppning, som blifvit lämnad till dörr, tillslutes, när så behöfves, med en lämplig skinnfäll eller något stycke af en matta.

Ordningen eller indelningen af kojor i en *kraal* eller bylag är oftast i cirkel med dörrarna inåt. En borg eller gård instänges dymedelst, och på densamma hålles då boskapen öfver nätterna. Mjölken hälles till annan löppen mjölk, som bevaras i en lädersäck. På denna är hårsidan såsom renligare inåtvänd. Således drickes aldrig mjölken söt. I vissa norra trakter såsom *Rogge* och *Bockefält*, därest landet är så kalladt *karrow* eller torrt, äro hottentotterne så väl som kolonisterne fårherdar.

En annan art af hottentotter hafva fått namn af *bosjesmän*, för det de hafva sitt tillhåll i buskig eller skogig och bergig mark. De särdeles af detta slag, som kring *Camdebo* och *Sneeberg* vistas, äro afsvurne fiender till all herdelefnad. En del af dessas grundlära är att lefva af jakt och plunder samt att ej bevara något djur öfver natten vid lif. Härmedelst ådraga de sig den öfriga mänsklighetens fiendskap samt eftersättas och utrotas såsom vilddjuren, hvilkas sedvana de antagit; de undantagne, som tvingas i slafveri. Deras vapen äro förgiftade pilar, som med små bågar kunna skjutas till ett par hundrade stegs afstånd och med tämmelig visshet träffa målet på 50 till 100 steg. Från sådant håll

kunna de då stjäla döden på sitt villbråd och på sina fiender, äfven på ett så stort och farligt vilddjur som lejonet. Detta träffas således med ett vapen, som det kanske föraktar eller ej märker. Hottentotten, gömd och säker i sitt försåt, är säker på verkan af giftet, då han därtill valt det häftigaste. Allenast få minuter skall han vänta för att se vilddjuret aftyna och dö.

Boningarna, som desse fiender af herdelefnaden äga, äro merendels ej mer hyggliga än deras nämnde grundlära och sedvanor. Buskar och bergsskrefvor tjäna dem skiftvis till hus, och däruti äfven lika med vilddjuren skola en del af dem så vida vara sämre än vissa djur, att man funnit osnyggheter tätt invid deras sofställen. Stor del af dem äro alldeles nakne. De som kunnat bekomma något större eller mindre djurs skinn, betäcka därmed kroppen ifrån skuldrorna, så långt det då kan räcka, och tills det i trasor åter bortfaller. Lika okunnige om jordbruk som apor, måste de lika med dem svärma omkring öfver slätter och bergsryggar efter vissa vilda rötter, bär och växter, hvilka de äta rå för att nära ett lif, hvilket af samma usla föda snart skulle förgiftas och slockna, om bosjesmän vid bättre voro vane.

Deras bord utgöres dock stundom af andra rätter, hvaribland bör räknas skråpukor eller de hvarjehanda slags maskar och larver, af hvilka fjärilar pläga kläckas; likaledes af en sort hvita myror *(termes)*, gräshoppor, ormar och några sorter spindlar. Med alla dessa ombyten är icke desto mindre bosjesmannen ofta i brist och svält, tills han alldeles afmagras. Med icke liten häpenhet såg jag för första gången en nyfångad yngling af detta folkslaget i *Lange Kloof* med ansikte, armar, ben och lif så vanskapligt smale och ihopfallne, att man ej skulle fått mig ifrån den gissningen, det han af då gångbara feber eller annan sjukdom varit uttärd, om icke jag tillika sett honom flinkt löpa. Få veckors tid behöfvas allenast att uppstilla en sådan svälting till

frodighet och fetma; ty dess mage är nog härdad att digerera det öfverflöd, som vankas, då han snarare slukar än äter. Det kan väl hända, att han ej länge får behålla allt, men det skall ock ej hindra honom att börja på ny räkning.

Slaffångsten af dessa människor är ej svår och går till på följande sätt. Några bönder, som behöfva tjänstfolk, sammansätta sig och resa till de af sådana bosjesmän bebodda ställen i landet. Både själfve och genom sina lego-hottentotter eller ock genom sådana, som de förut fångat och uppammat till trogne i sin tjänst, uppspana de, hvarest bosjesmänner hafva sitt tillhåll. Detta röjes lättast genom röken af deras eldar. Man finner dem i samhällen från 10, 50 till 100, stora och små inberäknade. Man vågar icke dess mindre i mörka natten med 6 till 8 personer antasta dem på det sättet, att man posterar sig på något afstånd rundt ikring kraalen. Med ett och annat starkt bösseskott göres då allarm. Därigenom kommer förskräckelsen så öfver hela bosjesmanshopen, att allenast de djärfvaste och slugare af dem fatta mod att bryta igenom och undansmyga sig. Dessa är man just nöjd att slippa för så lätt pris och nöjer sig helst med dem, som äro dumma, rädda och betagas af häpenhet samt låta sig i följe däraf fånga och utmönstra till slafveri. De handteras dock i början med lämpa; det är, man blandar fagraste löften till sitt hot, och man gör sitt bästa att skjuta något stort villbråd, såsom bufflar, sjökor och dylikt, åt dem. Sådan angenäm lockmat jämte tobak kommer dem snart under beständigt fråsseri och välplägning att med tämmelig munterhet medfölja till kolonistens hemvist. Där förvandlas öfverflödiga gästabudet af kött och flott till tarfliga portioner, för det mesta bestående i kärnmjölk, välling och gröt. Detta gör, såsom ofvan omtaltes, bosjesmannen icke dess mindre på få veckor fet. Sin välplägning får han dock snart känna bittert saltad af husbondens och matmodrens

knorr. Af naturen och vanan en hatare af allt arbete och numer lat af fetma samt dessutom van att föra en vandrande, ombytlig, självsvåldig lefnad, saknar han mer än mycket sin frihet. Icke underligt då, att han den oftast återtager; men än underligare tyckes vara, att när som någon förrymmer tjänsten eller rättare träldomen, den då aldrig medtager annat, än det sig tillhörer.

Jag måste vidgå, att hottentotten såsom träl eller tjänare hos mången husbonde på det lindrigaste handteras och kanske äfven, utan att någonsin hårdt tilltalas, får en kräslig föda, blir på sitt sätt väl klädd och i egen halmkoja väl logerad, i jämförelse med hvad han annars varit. Dess syssla blir ofta ej svårare än att det varma af dagen valla en hjord af får eller boskap, under hvilken tid han har tillfälle att med tobakspipan orsaka sig ett slags rus, hvilket oftast för honom utgör en så ypperlig vällust som den yra af likörer och opium m. m., hvilken många andra människor äro måne om att tillskynda sig. Likaledes har han tillfälle att komma sina annars ledsamma stunder af lefnaden med mycket sofvande och tobaksrök att ljufligen försvinna. Men han rymmer ändå. Kolonisten undrar därpå såsom en mot allt mänskligt förnuft stridande sak, utan att i sin eftertanke förunna hottentotten den människorna och de flesta djur gemensamma, i naturen grundade längtan, jag må säga, åtrån till sin födslobygd, till de sina och i synnerhet till sin frihet.

Slafidkandet, detta våldförande på människosläktet, i sig själft alltid ett brott och ledande till hvarjehanda ogärningar, förer kolonisterna till en viss grymhet mot bosjesmansnationen, som mest af alla förtjänar afsky, ehuru jag hört, att man däraf berömt sig. Ty fångsten af hottentotter räknas ej allenast för ett partie de plaisir, utan man sliter äfven med kall blod de helgade band, naturen knutit mellan män, hustrur och barn. Ej nöjde till exempel att hafva bortsläpat en olycklig kvinna från

sin man, dess enda tröst och försvar, beflita de sig om att, helst om nättren, stänga barnen ifrån henne, ty man har märkt, att mödrar ej gärna hafva hjärta att rymma ifrån sina barn. Den prisvärda modersömheten, mer liflig kanske i dessa hedningars bröst än hos den kristna tyrannen, är således just det som denne iakttager att göra de olyckligas bojor fastare. Några mödrar sätta sig likväl omsider själfve i frihet, sedan de förlorat hoppet att rädda sina barn. Efter att hafva rymt uppehålla de sig stundom hemligen på trakten i hopp om tillfälle att återsnappa barnen. Ty hvad grämelse för en mor, född och vänd till frihetens sötma samt nu nyss tryckt under slafveriets tyngd, att tänka, det hennes afföda blott äger lifvet för att fostras till en olidelig träldom! Men stackars mödrar! Medan de under smärtan af dessa sårande känslor vanka omkring och mindre frukta vilddjuren än kolonisten, falla de kanske slutligen någondera till rof eller ock ej sällan uppgifvas af svält. Ty så snart de rymt, ställer man försåt för dem på de ställen vid floder, öfver hvilka man vet, att de lära taga sin väg, och på det sättet blifva de ofta återfångne. Hinna de så långt undan som till de sina, kan dem hända, att de af någon annan bonde uppsnappas och till slafvar bortföras.

Den 3:dje sept. fortsattes resan till *Riet Valley*. Det var den sista gård österut som guvernementet själft ägde, och blott en liten väg ifrån *Svellendam* belägen. En så kallad korporal hade uppseende öfver denna gård och likaledes öfver åtskilliga timmerhuggare, som för kompaniets räkning arbetade uti nästa skog. Värdfolket i *Riet Valley* ägde både välmåga och belefvenhet samt med största hospitalitet nödgade oss att här passera 2 dygn. Samma tid sökte de att göra oss både nyttig och nöjsam med underrättelser och med biträde i våra undersökningar, till och med att man lärde och öfvade oss uti hottentottska språket.

Detta är väl ett till sitt uttal det svåraste och besynnerligaste tungomål. Nästan hvarje ord uttalas med en smäll eller smackningar af tungan mot gomhvalfvet. Mångstafviga ord beledsagas med 2:ne smackningar, men det som ej annat kan än göra uttalet af detta språk för ovane ännu svårare, är, att den berörde smackningen sades efter omständigheter böra ske på 3 särskilda sätt, nämligen mer eller mindre framåt eller bakåt af gomen. Denna skillnad hörde jag dock icke hottentotterne själfve omtala, emedan kanske de voro för okunniga att därtill gifva skäl. För min del lärer jag icke varit grannhörd nog att märka den.

* *
*

Karrowfälten äro förskräckligen torra. Sommaren eller varmare årstiden faller där snart sagdt ingen regndroppe. Marken blifver på gräs och plantor så torr och bar som en landsväg, och de buskar, som finnas, blifva åtminstone till utseendet tvinande och torre. Jorden, merendels af ett torrt och magert utseende och nu på ofvannämnde sätt från all liflig grönska afklädd, naken samt tillika på sina ställen full af remnor, synes af torka och törst alldeles försmäktande. Höga, kala gråberg, till utseendet ofta mycket järnhaltiga, omgifva på alla kanter. Solen baddar, och marken bränner snart sagdt genom skosulan. Vandringsmannen, inom kort slappad och vanmäktig, befinner sig flytande i svett samt lika törstig som den omgifvande naturen, under detsamma han dock mer än mycket mättas med åsyn och reflexionen på växtrikets ödslighet. Om vintren eller kallare årstiden däremot faller i karrowfälten en myckenhet regn. Åskan knallar i de omgifvande bergen dagligen och stundligen samt på det skarpaste. Molnen, som under detta i hast samlas, nedfalla i ymnigaste regn, hvilket sköljer öfver både berg och slätter. Marken, häraf uppfriskad, upplifvar därföre snart rötter och frön,

särdeles de succulenta växters, hvilka i sådan slags jordmån helst förtro sig. De grönska snart och blomma samt nu under det djupaste af vintren kläda marken med en sommardräkt i full fägring.

Ehuru vidsträckt kolonien är, utgör den dock nu inom sig icke annat än en i samma mån stor aftynande kropp, uti hvilken handelscirkulationen är ganska trög, emedan imellan de aflägsnare lemmarna och hjärtat eller de inre landskaperna och Kap förmedelst de vanliga vagnarna sker allenast ett varuomlopp årligen. Men om man lämnade luft till denna således halfkväfda kroppen med att öppna alla möjliga hamnar, skulle den till både handel, slöjder och jordbruk ofelbart få ett helt annat lif.

Borgarena och landtboerne i kolonien upphandla nu för litet bättre köp från främmande nationers skepp de yllevaror, som oundgängligen behöfvas, men betala ock därigenom på visst sätt en drygare skatt till utländingen än till kompaniet, hvilket likväl kunde bekomma dessa och än större penningsummor, om för dess räkning landets ull upphandlades, och allahanda tillverkningar däraf för drägligt pris försåldes. Jag har icke funnit mer än en enda bonde, som förstod att af ullen göra sig något gagn. Det var en tysk till nationen, som lärt sin hustru och slafvinnor att däraf spinna och sticka tämligen fina strumpor. Däremot har jag sett många af de aflägsnare landtboer icke sällan gå barbente och lappige på armbågarna, oaktadt alle af dem ägde flere hundrade får. Detta härrörde både af yllevarors dyrhet och aflägsenheten från staden. Och af samma orsak skall landmannen på ett och annat ställe af *Roggefälten* låta sina barn åtnöjas med ett simpelt fårskinn öfver skuldrorna utan allt lintyg, på samma sätt som hottentotterne bruka.

I brist på slöjdeidkare nödgas flere af de aflägsnare bönderna att själfve, så godt de kunna, göra och lappa

sina skor och sina kläder m. m. samt hjälpa sig med några spruckna lerkärl, hvilka de ända ifrån Kap så vida helbrägde kunnat till hushållet hembringa.

Så vida som man, efter hvad ofvan blifvit anfördt, till en del kunde umbära kapska resor, kunde äfven många oxar, som endast till detta ändamål hållas, äfven umbäras, och i dessas ställe hållas mjölkkor till att öka smör, mjölk och ost till en äfven förökad folkmängds behof.

Vid tröskning och gödning, som nu illa anställes och försummas, vore mycket att anmärka till förekommande af den försämring på åker och betesmark, som märkes på ställen, hvilka längre varit bebodde.

En elak väg och brist på tjänlig vägvisare samt oxarnas svaghet voro i synnerhet hinder för mig att härifrån besöka *Algoa-Bayen,* som jag dock gärna önskat. Dessutom kunde vi icke våga lämna våra vagnar och till häst allena företaga resan till nämnde Bay, sedan snart sagdt hela provinsen genom ett enda oxhufvud brännvin, som blifvit hitfördt, råkat i sus och dus samt mina hottentotter därigenom äfven kommit i ett slags själfsvåld och förvirring. I brist af brännvinspanna på trakten hade en bonde härstädes förskrifvit nämnde likör för att den med avance utminutera, men söp däraf själf en gros, att han natt och dag var mäkta rusig och i sin yra skulle skjutit ihjäl min reskamrat, om jag lyckligtvis icke varit till hands att hindra det. På ett annat ställe, där vår annars saktmodige och hederlige värd fått köpa af samma brännvin, körde han hustrun med ett lindbarn och flere större barn midnattstid på porten. Gästfriheten, kanske ock någon fruktan för motstånd, gällde dock så mycket, att jag och min reskamrat lämnades alldeles i fred. På ett annat ställe härstädes sölade och söp en bonde i lag med en hop hottentotter och blef under fylleriet icke allenast af dessa hedningar piskad, utan ock förebrådd, att han brukade befrynda sig med

sin hushållerska, en hottentottsänka. Jag såg själf denna man illa blesserad i hufvudet, men han skämdes dock att tala om rätta orsaken. Jag såg äfven dess mätress sirad med ringar af mässing och läder på armar och ben samt med pärlor kring både medja och hals. Hon var klädd i vanlig fårskinnspelis och ett uppsmordt skinnförkläde såsom andre fruar af sin nation, icke heller mindre smord och smutsig till kroppen, icke heller mindre plattad och trubbig på näsan än andra hottentottinnor.

Kärlekspanterne efter sådane föreningar få nästan rätt så krulligt och ulligt hår som hottentottsnationen, men till färg och min deltaga de mer och mindre af fäderne och möderne. De blifva ock, som jag tyckt, massivare och frodigare än hottentotter i allmänhet, äfven bättre ansedde samt till tjänst mer betrodde och pålitlige, men ock mer inbilske än hottentotterna.

* * *

Den gården vid *Zeekoe-Rivier*, hvarest vi togo vårt hufvudkvarter ifrån den 15 till den 30 [nov. 1775], tillhörde en gammal hederlig kolonist, till nationen, om jag minns rätt, hessare. Han var en tänkande, driftig och händig man och hade fördenskull ganska väl odlat upp sin gård och bebyggt den med mångfaldigt flera hus, än någon bonde vi hittills på hela resan besökt. Corpsdelogiet allena bestod af sex rum. Han var rik på hottentottstjänare och boskap, men hade till sin förmögenhet likväl lagt god grund med elefantsjakt. Själf en gammal vidtbefaren resande, var han så mycket mer villig att med en god hottentottsvägvisare och tillika skött vara oss behjälplig, då han hörde, det vi föresatt oss att en 100 timmars väg härimellan och *Bruntjes Hoogte* genom obebodda trakter och ödemarker med botanisering och jakt försöka vår lycka. Men olyckligtvis var sädesandtiden just nu för handen och började den 23, och på köpet

voro många af hans hottentottsarbetare fastnade uti en feber.

Jag nödgades således afbida slutet på andtiden och påskynda densamma med det biträde, mina hottentotter kunde göra. Mig själf ålade han imedlertid sina sjukas skötsel och botande med så mycket mera förtroende, som jag nyss förut hos dess granne kommit 2:ne af dess malabarslafvinnor genast på fötterna, hvilka af lättja för några dagar lagt sig, liksom de varit illa sjuka. Trenne slafvar af samma nation hos nämnde granne öfvervunno ock en feber. Den ene, som nyss sjuknat, halps med stark tobaksdekokt, det enda kräkmedel jag just då hade till hands att ordinera. Han tålde ändå flera tekoppar af denna hiskeliga dryck, innan den verkade.

En fet och flunsig hottentottskvinna, som flera år varit ibland de kristna, låssade eller inbillade sig vara sjuk. Jag har god anledning att tro, det hon så ställde sig för att få svälja af tobaksbitar och tobaksdekokt, som jag så frikostigt utdelade.

Den 30 lagade vi oss till afresan. Vår värd, som på utmärkt gästfritt sätt hittills undfägnat oss, var äfven mån om att förse oss med det, han trodde behöfvas på resan. Han lånade mig fördenskull ett par duktiga dragoxar i stället för 2:ne af mina, af hvilka den ene icke kunde nyttjas för ormsting och den andre icke i anseende till sin magerhet. Såsom jag förr omtalt, lämnade han äfven till vår tjänst sin bästa hottentott, Plattje benämnd, hvilken på några jaktfärder inuti landet tjänt honom själf såsom vapendragare och vildbrådsskytt.

Vår värdinna, som väl visste, att aldrig något dukadt bord stod till reds i den 100 timmars långa ödemarken, och att vildbråd icke alltid vankades, lagade till en matsäck för oss, som bestod uti ett skrin med skorpor, nio marker smör, en stor gumse sönderstyckad och insaltad i sitt eget skinn, hvilket var afdraget och vid ändarna igenknutet, så att det tjänte såsom en säck. För öfrigt

medtogs 2:ne grofva bröd och en påse med mjöl för mina hottentotter, hvilka nu tills vidare voro tre.[1]

Kort efter vår ankomst till *Sondags-Rivier* fingo vi påhälsning af 3 gamla hottentottsmän, hvilka tycktes komma att spionera vårt ärende på dessa trakter. De voro egentligen af bosjesmänsrasen, dock af de mer hyfsade, hvilka själfve på sitt språk kalla sig goda; förmodligen af den grund, att de idkade litet boskapsskötsel och ej som andre deras medbröder lefva af rof. Min vägvisare tolkade deras ärende, som bestod i tobakstiggeri och att klaga sin nöd däröfver, att bönder varit här och bortröfvat allt deras unga folk, så att de nu på sin ålderdom voro allena lämnade att sköta sig och sin boskap. Jag lät svara dem, att vi, som de väl själfve kunde se, icke voro bönder och aldraminst folkfängare.

Som visse okunnige hottentotter och indianer ej kunna fatta något begrepp om holländska kompaniet och dess direktion, hafva holländarne från första tiden i Indien fintligen utgifvit detta kompani såsom en enda mäktig regerande furste under kristendomsnamnet *Jan* eller *Johan*. Detta har ock tillvunnit dem mer aktning, än om de för indianerna skulle kunnat göra begripligt, huru de verkligen af en sammansättning eller kompani af köpmän regerades. Af denna anledning lät jag vidare min tolk svara, att vi voro barn åt *Jan Kompani*, hvilken utsändt oss att bese dessa fält och samla örter till läkedom. Jag befallte ock min tolk låta dem förstå, att vi hade förskräckligen mycket kulor och krut och 5 skjutgevär, som de själfve sågo; att vi ämnade skjuta mycket vildbråd, samt att det var stor skada för dessa hottentotter, om de ej kunde komma med och äta af

[1] Likasom gästfriheten är här en allmän vana eller karakter på landsbygden, likaså tyckte jag af många flera anledningar, att svekfullhet i handel var äfven i kolonien mycket rådande och ingalunda ansedd för så nedrig och föraktlig som hos oss, eller som den i sig själf förtjänar.

det myckna köttet, som annars komme att ligga för asfoglar och rofdjur.

Denna i hast af dikt och sanning hopflickade berättelse lärer på de ankomne hottentotterna hafva gjort ett djupt intryck. Det var äfven verkligen att taga dem på det ömma att tala om så mycket kött och att yttra medlidande öfver deras magerhet utan att låta märka, det jag mer för min egen nyttas skull om deras medföljande var angelägen. Samma afton kommo därföre icke allenast 2:ne medelålders män att tillbjuda mig sin tjänst, utan jag fick äfven se de 3:ne förr nämnde gamla med mycken flit och ifver tillaga sig skor för att följande morgonen vara tillreds att följa oss på resan.

Den 10:de om morgonen gåfvo vi oss på resan, inalles 11 personer. De 6 nykomne hottentotterne förstodo alldeles ingen holländska, hvarföre de 3 förre måste tjäna oss till tolkar, undantaget då vi genom tecken och med de få hottentottsord, vi lärt att åtskilja samt självfve med tungan smälla fram mot gomhvalfvet, kunde göra oss för dem begriplige. Herr Immelman och jag kunde ännu ej annat än vara i bekymmer om föda för oss och det myckna folket samt i händelse af brist förvänta oss höra deras knorr mot sin Moses och Aron, som medlockat dem i ödemarken; ty den buffelen, som vi i går jagade, undankom, oaktadt han mer än på ett ställe mycket färgat buskarna med sin blod. Vi fingo dock snart därpå förmärka, att vår fribataljon, de sex siste hottentotterne, höllo till godo att äta rå och illa smakande bönor af en vild buske.

Det hade ej en gång varit två timmar mörkt, innan vi hörde lejon ryta, och stundom tycktes det vara tämligen nära intill oss. Det var nu för första gången som jag hörde sådan musik och det af flere lejon på en gång. Sådant rytande fortsattes hela natten, hvaraf mine vägvisare slöto, att lejonen här på slätten hade samlat sig för att såsom kattor slåss och paras.

För att beskrifva ett lejons rytande, så noga som jag kan, bestod det uti en grof, stum stämma, hvilken tillika tycktes äga hvad man plägar kalla en ihålighet, såsom från en lur. Ljudet var midt imellan ett *u* och *o* samt långt utdraget, kommande liksom utur jorden, utan att jag oaktadt nogaste efterlyssnande precis kunde höra från hvilket väderstrek. Denna lejonrösten liknar på intet sätt åskan, såsom herr Buffon anförer. Den förekom mig hvarken särdeles skarp eller förfärlig; dock i anseende till dess långsamma och utdragna stämma tillsammans med nattens mörker jämte den idé, man om ett lejon kan göra sig, var densamma hemsk äfven på de ställen, som jag hade tillfälle att den afhöra med mer nöje utan anledning till ringaste fruktan. Vi kunde på våra kreatur tydligen skönja, när lejonen oss på närmare håll spionerade, antingen de då röto eller ej. Ty hundarne vågade icke det minsta skälla, utan kröpo tätt intill hottentotterna. Våre dragoxar och hästar suckade djupt samt tidt och ofta lade sig bakåt och långsamt sleto på de starka remmar, med hvilka de vid vagnen voro bundne. Skiftvis lade de sig ock ned på marken och stodo upp, alldeles liksom i en villrådighet stadde, och jag må väl säga dödsångest. Imedlertid lagade mine hottentotter, att de kunde underhålla en jämn eldbrasa, samt lade sina kastspjut bredvid sig. Med kulor laddades ock alla våra fem gevär, af hvilka trenne deltes ut ibland dem af våra hottentotter, som talte holländska.

Eldbrasa och eldbrandar räknas allmänt och ansågos af mina hottentotter för ett mäktigt förvarings- och försvarsmedel mot lejon och andra vilddjur. Dock visste de själfve att nämna exempel, det lejon hoppat fram till eldbrasan samt borttagit någondera af dem, som därvid sutit och värmt sig. Det har ibland ock ej gått längre afsides med sitt rof, än att de andre kunnat höra vilddjuret fräta därpå. Hottentotterne förmanade oss, som lågo på vagnen, att ej otidigt skjuta, i fall något lejon

gjorde språng ibland dem, af fruktan att vi i mörkret tillika kunde skada någon människa. De lade råd att då helst söka genombåra det med sina hassagajer eller spjut, och i detsamma skulle de öfrige bjuda till att hänga sig fast vid dess ben.

De räknade, såsom jag ock sedan af andra hört, för en viss sak, att lejonet icke skulle genast döda den människan, som det kastat under sig, så framt ej det därtill af motstånd vore retadt. Dock skulle denna tyrann ibland djur ändteligen beledsaga dödsslaget på bröstet med ett kärft rytande. Mine hottentotter måtte jag härvid göra den rättvisa, att de ej viste fruktan, ehuru de ansågo den annars gamla och allmänna reglen såsom pålitlig, att både lejon och tigrar förr antastar en slaf eller en hottentott än en kolonist eller hvit människa. Herr Immelman och jag hade således för oss själfve på visst sätt ej så mycket att frukta, så framt icke mer än ett lejon ville komma och antasta oss, eller vi af otidig kitslighet kunde skjuta och illa träffa; ty i sådant fall är ej lejonet senfärdigt att rusa på skötten. I annat afseende åter voro vi, som lågo på vagnen och längst från elden, närmare att af lejonen besökas, åtminstone att se våra ridhästar och dragare angripne, hvilka voro vid vår vagn bundne. Jag hade annars gärna för märkvärdighetens skull velat se ett sådant anfall, om det ej kostat mig mer än ett par af mina oxar. I sådant fall lära ock hästarne först fått sätta till lifvet, emedan det tros, att de äro ett begärligare rof för lejon.

Ibland oxarna var det en som utmärkte sig att nu så väl som vid dylika tillfällen sedermera visa sig orolig. Han hade dessutom ett underligt liksom invärtes läte, hvilket ej står att beskrifvas, och likaså hade hingsten på sitt sätt. Detta var väl för oss en skälig anledning att hålla oss färdiga, ehuru det ej behöfdes. Dock vid dylikt snart vane, lade vi oss mången gång bekymmerlöst att sofva och låto våra kreatur sucka fritt. Det

är härvid verkligen undransvärdt, huru kreatur af blotta naturen lärt att frukta för lejon, ty våre dragare och ridhästar voro alle från ställen, där de mig vitterligen intet hafva lärt känna denna fiende. Likaledes är försynen härvid prisvärd, hvilken, jämte det hon satt en sådan tyrann ibland djuren som lejonet, äfven lärt dem att redan på längre håll med bäfvan och afsky igenkänna det.

Rytandet borde gagna djuren, som det skulle tyckas, till varning om flykt. Men som lejonet, då det ryter, sätter sin mun, som det berättas, mot jorden, att ljudet skallar på lika sätt öfver hela marken, utan att man, såsom redan är nämndt, kan höra, från hvad ställe det kommer, så skrämes det rädda vildbrådet att i mörkret fly till och ifrån alla kanter, hvarigenom det lättligen kan springa in i samma gap, hvarifrån den förfärliga rösten kommer, och hvilket det som mest trodde sig fly.

Buffelköttet så väl som buffelmärgen voro i sig själfva rätt smakliga, men både herr Immelman och jag kunde dock ej undgå att tidtals fatta leda för detsamma, genom det vi sågo hottentotterna omåttligen och snålt däraf äta. Hela nätterna hölls köttgrytan kokande på elden, och kött stektes under tiden som oftast på glöden. Så snart någondera af hottentotterna vaknade, var han strax färdig att äta både stekt och kokt. De både somnade och vaknade så till sägande med maten eller tobakspipan i munnen; och dessutom, så ofta råd och lägenhet medgaf, nämligen de första dagarna, vi skutit något vildt, var alltid mer än en af dem i sönder vaksam att skumma flottet af grytan. Ehuru flitigt de därmed dessutom utvärtes smorde sig själfva, måste jag dock alltid bruka husbondemyndighet till att få dem använda något litet på mina skor och grimmor, som annars af torkan alldeles skolat spricka sönder eller förbrännas.

På ställen, därest vi för flere dagar kommo att kvardröja, lade sig några af de medföljande bosjesmanshottentotter både dag och natt alldeles på latsidan. Jag

gaf dem därföre icke någon bit tobak, förrän de åt mig uppsökt och förskaffat någon mindre allmän insekt eller orm. Genom detta knep erhöll jag ett och annat rart; men deras bekymmerlöshet var merendels så stor, att de icke gjorde sig möda att söka efter något dylikt, förrän de voro, som det kallades, ganska tobakshungrige.

Vi råkade [den 26 december] några bönder från *Achter Bruntjes Hoogte*, hvilka varit här på nejden att jaga. Jag både blygdes och var road att se, huru desse gode landtboer beskådade oss ifrån hufvud till fötter, och kunde icke annat än finna mycket skäl både till deras och vår surpris öfver detta oförmodade möte. De funno mig med ett skägg orördt sedan november, utan halsduk och väst, öppen i bringan, med slokig hatt, flätadt hår, långa, raka fladdrande öronlockar, en fin tunn klädesrock med hvit botten, men annars brokig af krut, blod samt andra smutsfläckar, men försedd med vackra förgyllda knappar, af hvilka en tredjedel voro tappade och en hel hop slinkande. För öfrigt hade jag äfven för svalkans skull på landtmannaviset härstädes benkläderna vid knänen alldeles uppknäppte och ullstrumporna af samma sed och orsak nedom knänen bundne och mycket nedhasade samt på fötterna hottentottsskor med remmar.

Herr Immelman, som annars ägde ett ungt, vackert ansikte med starka svarta ögonbryn och stark hårväxt, hade nu tillika ett 5 veckors gammalt skägg, som ansenligen börjat kröka sig. Han befann sig för öfrigt till häst i en lång nattrock, hvit nattmössa, stora vida stöflor och, om jag minns rätt, nu utan strumpor för att hålla benen desto svalare. Jag lärer behöfva göra en ursäkt både för våra skägg och kläder. Hvad skäggen beträffar, hade vi bägge vid ett godt humör satt oss före att icke röra ett strå däraf med sax eller knif, till dess vi åter råkat kristna flickor eller fått anatomisera hippopotamus. Härtill kom, att vi ville försöka, huru ett långt skägg skulle anstå vår ungdom. »Det är en

gåfva af naturen», sade vi till hvarannan. »Låt oss på försök vårda den! Skägget kanske förekommer förkylning, flussar och tandvärk de kalla nätterna; åtminstone lärer det afvärja solens brännande strålar i detta klimat, och hvem vet, hvad vördighet och anseende icke det torde förvärfva oss ibland de annars nog skägglösa folkslagen vi träffa.» Vårt löfte, som vi halsstarrigt höllo, gaf oss imedlertid anledning till många lustiga konversationer. Men jag måste vidgå, att vi tyckte oss lättade såsom från en tung börda, då vi sluppit våra skägg. Hvad åter vår klädnad angår, var den helt och hållet lämpad efter klimatets varme och vår bekvämlighet, utan att den kunde förringa oss hos våra egna eller de hottentotter, som vi skulle möta i ödemarken. Ullstrumpor brukte jag helst för att afvärja mygg och ormbett samt kvistars rifvande. Herr Immelman tyckte stöflor säkrare och bekvämligare till samma ändamål. Född afrikan, var han icke rädd för solbränna, hvarföre han ock för att hålla håret ur synen merendels red i sin nattmössa.

Vi togo vårt första härberge hos en gammal elefantsskytt vid namn Printslo, som först hitflyttat och under ett högt berg valt sig den vackraste belägenheten för en gård på hela trakten och snart sagdt i hela Afrika.

Den 31, som var nyårsafton och söndag, firades af vårt värdfolk med ett par psalmer och sedan med kortspelet *klaverjass*. De försäkrade mig, att vintertiden juli och augusti månader här ibland voro kallare än i Kap, så att 2 à 3 tvärfingers djup snö för ett par dagar i sönder låg på marken, men att deras får och boskap då så väl som alltid annars fick åtnöjas att lefva under bar himmel och dagarna drifvas att själfve söka födan på marken.

Jan. 1776. *Achter Bruntjes Hoogte*, där vi nu voro ankomne, är en något flakare landsträcka, som är skildt ifrån *Camdebo* med *Bruntjes Hoogtens* eller bergen, samt i anseende till det nyssnämnde Camdebo är akter eller

bakom dem beläget. *Sneebergen*, som ligga norr om Camdebo, hafva fått sitt namn af den snö, hvarmed de vintertiden och de högste af dem äfven till en del om sommaren skola vara täckte. De lära således vara af samma natur som *Rogge-* och *Bocke-Velds*-bergen samt kanske med dem till en del utgöra en sammanhängande kedja. De lägre Sneebergen bebos hela året, men på de högre skola vintrarna vara stränga nog att föranlåta kolonisterna till att flytta ned på slätten i Camdebo. Dock skall den aflägsnare Sneebergsbon ibland alldeles öfvergifva hus och hem i anseende till bosjesmännerna af det vilda, rofaktiga slaget, hvilka från sina försåt med förgiftade pilar stjäla ibland lifvet af fåraherden och bortjaga sedan hela dess hjord af kanske flere hundrade får, som utgöra bondens förnämsta och ibland endaste egendom. Hvad de ej kunna drifva med sig, döda, såra och sarga de under flyendet, så mycket som tiden det kan medgifva. Förgäfves förföljer man dem. De äro snabbfotade och taga sin tillflykt upp i de branta bergen, hvarest de med ej stort mindre vighet än babianer kunna uppklättra. De vältra då stora stenar på den, som vore oförsiktig nog att vilja förfölja. Natten ger dem tid att försvinna genom vägar och ställen, som ingen mer än de känna. Från sina gömhålor och skrefvor samlas de åter till ett antal af några hundrade i skocken och begå nya stölder och rof. En af de kolonister, som nödgats flykta därifrån, passerade nu Achter Bruntjes Hoogte med sin familj, tjänare och hjordar för att söka sig ett nytt boställe. Han berättade, att bosjesmännerne dag ifrån dag blefvo tilltagsnare samt tycktes liksom blifva flere till antalet, sedan man med mer ifver företagit att utrota dem. Af detta härrörer tvifvelsutan, att de satt sig flere tillsammans för att stå emot kolonisternas påträngande, hvilka redan afhändt dem deras bästa ställen för att bo och jaga. Man anförde exempel, att bosjesmännerna ej längesedan belägrat en bonde med

dess hustru och barn i deras koja, till dess han med skjutande kunnat fördrifva dem. Nyss hade de afhändt en bonde större delen af dess får. Dock skulle bosjesmännerne icke långt tillförne på följande sätt lidit ett stort nederlag.

Några bönder, som sågo sig ej kunna uppsöka bosjesmännerna, sköto en sjöko och togo däraf blott det läckraste samt lämnade resten liksom till lockmat, medan de lade sig i försåt. Bosjesmännerne med kvinnor och barn kommo ned från sina krypen att på den skutna sjökon göra sig ett stort gästabud. Men böndren, som oförmodadt åter infunno sig, förvandlade gästabudet i ett blodbad. Hafvande kvinnor och barn i den spädaste och oskyldigaste ålder voro nu ingendera, pläga icke heller någonsin vara fritagne från kolonistens hat och hämnd mot bosjesmansnationen, dock de undantagne, som urväljas att till träldom bortsläpas. Blir kolonisten en bosjesman varse, eldar han sig själf, sin häst och hundar att med mera ifver jaga honom än ulfven eller något annat vilddjur. På öppen slätt äro några få kolonister till häst alltid säkre att segra emot det största antal bosjesmän. Ty de förra hålla sig på ett visst behagligt afstånd af 100 à 150 steg och ladda sina grofva gevär med rätt starka skott, springa af och efter vanligheten luta mot laddstaken, att de kunna skjuta tämligen visst, så att deras kulor kunna ibland, som man försäkrat, genombåra 4, 5, 7 à 8 fiender på en gång, helst då desse ej veta bättre än hålla sig hoptals. Bosjesmannen däremot kan väl skjuta sina pilar till ett par hundrade stegs längd, men ganska osäkert, emedan pilen måste först göra en båge i luften, och skulle den ock träffa på det hållet någon bonde, förmår den dock ej gå igenom dess hatt eller vanliga klädes- och valmarsdräkt.

På Sneebergstrakten har guvernements- eller landdrosten utsett en af bönderna att under titel af fältkorporal vara höfvitsman uti påkommande fejder och

att skiftvis kommendera ut några landtbor i sönder, då så behöfves, att försvara landet mot landets originella inbyggare. Guvernementet äger då ej vidare del i de grymheter, som begås, än att det ej vet eller låssar veta dem. Men det har i så måtto alltför vårdslöst öfverlämnat en hel nations öde att afgöras så godt som efter hvar och en bondes godtycko eller deras, som vilja inkräkta landet. Ty af dem hade man bort förvänta mer gränslös egennytta och otyglad hämndgirighet än försiktighet och mänsklighet. Det är långt ifrån, att jag anklagar alla kolonister såsom delaktiga i dessa och andra grymheter. Då somlige däraf berömde sig, voro dock däremot många som därvid styggdes och fruktade, att himmelens hämnd skulle för allt sådant en gång drabba deras land och efterkommande.

Kafferlandet är vid stora *Vees-Rivier* österut närmast stranden beläget. *Kaffernationen*, som det bebor, vet ej af fårafvel, utan idkar endast boskapsskötsel samt kläder sig i kohudar, hvilka med smörja och gnidning till en behaglig mjukhet äro beredda. Husen eller kojorna, som kaffern bebor, skola vara små, fyrkantiga, hopsatte af ris samt betäckte och öfversmetade med lera och kodynga. Detta skall gifva dem anseende af små stenhus.

Kaffrarnas vapen äro endast sköldar af utspändt sålläder och hassagajer eller spjut, bestående af ett bredt och någorlunda massivt blad af järn med smalt och lätt träskaft.

Nationen styres af många särskilda höfdingar, hvilka lära hafva all äganderätten samt hvar och en öfver sin flock ett fullkomligt oinskränkt välde. Hvad jag vidare kunnat förstå, lärer deras makt och höghet vara ärftelig. De skola ej sällan vara i krig med hvarannan och alltid döda hvarannans fångar. Men faller en höfdinge eller furste i fiendens hand, dödas han ej, utan skall återsändas med förmaningar att hålla sig fredligt. Orsaken till deras krig lärer merendels vara, såsom den ej sällan

är i de andra världsdelarna, nämligen någondera af de maktägandes känslolösare hjärta för mänsklighet eller deras högdragenhet och större roflystnad eller något tvistämne, som man å bägge sidor ej utan sin och sina likars blod kan förmå sig att bilägga. En bortkommen eller stulen kalf, för nära betande till och på hvarannans trakter o. s. v. skall ibland vara nog att sätta två eller flere nationer mot hvarannan i vapen. Ingendera skall dock sträcka sin hämnd att utrota den andra, utan nöja sig, då den ene gifvit sviga och förlikning.

Jag nödgades slå ur hågen att besöka Sneeberg och *Camdebo*[1] för hästsjukans skull, som nu där strängt sades grassera och började redan sträcka sig till Achter Bruntjes Hoogte. Detta ställe ägde dessutom många fåglar, insekter och djur, som jag annorstädes ej sett, och som gåfvo mig nog att syssla. Jag hade för öfrigt en värd, hvilken för att behålla mig kvar för 2:ne sjukas skull viste mig mycken höflighet och biträde samt slutligen jämte en son och måg beledsagade oss på ett jaktparti, som påstod inemot 14 dagar utföre *Vees-Rivieren*.

Af så många nya ämnen intagen, var jag nästan sinnad att här kvardröja öfver vintren för att nästa vår resa till tambuckernas metallgrufvor samt för att uppsöka enhörningen. Både herr Immelman och jag sökte förmå åtskilliga bönder att med mig väpna sig till detta företagande. De voro väl ej så obenägne, men dels kunde de ej lämna visst svar, dels vid nogare eftersinnande fann jag, att det felades mig både krut och pengar, många andra goda skäl mot detta enda att förtiga. Icke utan harm måste jag därföre slå dylika restankar ur hågen, dock sedermera ej mycket missnöjd med den motgången, skäligen öfvertygad, att ett års längre fatiguer föga skulle hafva gjort min framtid lyckligare.

[1] Camdebo är en torr, flak karrow-trakt af land, som bebos af kristna, hvilka i synnerhet idka fårskötsel. Detta landskap sägs gränsa närmst intill södra sidan af Sneebergen.

Imedlertid efter inemot 5 års resor af den natur, jag beskrifvit, torde man benäget ursäkta, att jag äfven tänkte på hem. Önskar för öfrigt, det må någon lyckligare naturforskare följa de anledningar, jag gifvit, för att lära oss det märkvärdiga, som visserligen ännu från södra Afrika står att inhämta.

Achter Bruntjes Hoogte är således det nordligaste af kolonierna, som jag besökte. I mitt tycke var det äfven det vackraste. Det hade ännu i behåll en mera ängslik grönska, än som är vanlig i detta land. Vid lilla Vees-Rivier, som härigenom kröker sig, ser man jämte åkerfälten här och där påbegynte och stundom med vattuledning försedde träd- och kålgårdar, hvilka ehuru ännu små, dock åt tiden och idogheten tyckas göra de vackraste löften. Husen, långt ifrån att äga ett anseende, som plägar hota med förmak och uppvaktningar, voro snarare enfaldiga kojor, men ock däremot omgifne med en lefvande rikedom af får- och boskapshjordar samt dessutom bebodde af en skälig utkomst, hvilken ej med afsikt, utan med gästfria armar emottog och förtjuste mig och min reskamrat, som kommo utur ödemarken. Orsaken, att jag här fann liksom mera fruktbarhet och ängslik grönska, lärer böra tillskrifvas en med vackra, gröna och skogiga dälder inskuren bergsrad på östra sidan af lilla *Fisch-Rivieret,* hvilken samlar molnen tillsammans och nödgar dem att smälta i vederkveckande regnskurar öfver den närmst intill gränsande flodens stränder. Sådan större fruktbarhet lockar ej allenast vildbråd af de fyrfotade djuren åt denna kant, utan äfven flere slags vackra fåglar att besöka samt nästla sig uti träden af samma flods stränder.

Till nämnde fruktbarhet bidrager ej litet, att landet ännu är hvad man kallar nytt, nämligen ännu ej aftynadt genom ett för nära och ofta betande af de kristnas många hjordar.

De kolonister i allmänhet, som egentligen idka herde-

lefnaden, särdeles Achter Bruntjes Hoogte, lefva ett på sitt sätt lätt och förnöjsamt lif. En sådan bonde spänner vanligen för sin plog eller trästock 8 eller 10 af sina feta eller snarare gödda oxar. Med huru ringa möda må han då kunna bereda ett måttligt åkerfält? Och i anseende till sin myckna boskapsskötsel, huru lätt kan han icke göra det till ganska bördigt? Således alltid säker om en rik skörd af en ännu uthvilad och alltid tacksam jord, leker han snart sagdt endast med henne för det bröd, han för sig själf och sitt hushåll behöfver bryta, medan mången annan åkerman måste svettas och träla både för sitt och det, som ofta med lättja uti städer af andra skall förtäras. Genom ett tillräckligt åkerbruk och vidlyftiga betesfält föder han ett tillräckligt antal hästar, hvilka ofta endast brukas att på få dagar uttrampa eller tröska dess spannmålsförråd. Utan ringaste besvär, men med nöje ser han sin rikedom, nämligen sina hjordar, dagligen och ansenligen tillväxa. En och annan hottentott eller slaf för dem till och ifrån betet, och kärningen förrättas äfven af sådana, så att det nästan endast är vid mjölkningen som bonden jämte hustru och barn plägar besvära sig med biträde. Till denna förrättning behöfver han ändå ej väcka sig förr än 7 eller 8 om morgonen, och sådan maklighet oaktadt kan han utan att försumma något hufvudsakligt tillåta sig en middagssömn, hvilken klimatet med sin hetta rågar med mera vällust än i vår nord.

För att ej rubba sig och armarna utur den kommoda sträckningen, de befunnit sig uti på middagssängen, hafva de stillaliggande emottagit resandes besök, dock välment med foten till höger och vänster utpekat de vägar, man efterfrågat. Hr professor Thunberg, hvilken haft mer tillfälle än jag att undersöka de varmare och latare karrow-trakterna, har berättat mig en dylik händelse.

Hos så kommoda varelser skulle med skäl väntas ganska bekvämliga sofstolar och soffor, men de finna för

sig bekvämligare att slippa bry sig med dylikas uppfinnande och förfärdigande.

Såsom nog besynnerligt anmärkte jag, hurusom en rik bonde Achter Bruntjes Hoogte, hvilken hade virke att sälja och verkligen sålde till andra, ändå blott ägde en rankig karmstol i sitt hus och några otillräckliga säten, enfaldigt hopsatte af ett enda bräde med fyra ovåliga fötter. Ändå besynnerligare var, att oaktadt ett af dessa säten var blifvit trebent eller halt, så nyttjades det ej sällan med fara, utan att värden eller någon af dess trenne fullväxte och annars på jakt hurtige söner en gång tänkte på någon reparation. Knappt mindre tarflighet, enfaldighet eller rättare vårdslöshet och fattigdom fanns i allmänhet råda så i kläder som möbler, hvilka således på intet sätt tycktes svarande mot dessa slags bönders stora hjordar och den rikliga föda, som de däraf kunde draga. Aflägsenheten från Kap kan väl till en del ursäkta, att de få ler- och porslinskärl, de ägde, blott voro söndriga skrällen; men så långt afstånd tycks dock ej bort hindra dem att äga mer än ett eller annat gammalt tennfat och några få tallrikar, så att tvenne personer ej sällan måste nöja sig med en och samma samt ändå nyttja den till alla rätterna.

Knif bör hvarje gäst föra med sig till bordet; fingrarna nyttjas ofta i stället för gaflar. Den rikaste bonde anses väl klädd med valmarsjacka eller någon dylik af groft kläde, skinnbyxor och ullstrumpor, ett randigt lifstycke, en bomullsnäsduk om halsen, en grof bomullsskjorta, fältskor eller ock läderskor med mässingsspännen, grof hatt och dylikt. Det är ej med kläder, utan med mycken och fet boskap samt helst med duktiga dragoxar som böndren täfla att öfverträffa hvarannan; det är ock med manlighet och drift, prometterande egenskaper i äktenskap och hushåll, som ynglingar förnämligast vinna aktning ibland fruntimren, hos hvilka det jämväl är ohördt, att någon af håg för att täfla i grannlåt

sätter mannens egendom eller egen dygd i våda. Bindmössa och simpla, grofva bomullskläder, dygd och husaktighet anses hos könet redan för vacker prydnad. Flättja, fåfänga och smink skulle väl ock blifva alltför fruktlösa vapen för kärleken att segra öfver ynglingar af så tarflig, rask och okonstlad uppfostran som här på orten. I korthet: man borde härstädes kunna lefva ett oskyldigt, dygdigt och sällt lif.

I samkväm med dessa okonstlade och enfaldiga herdar väckte jag ej sällan frågor eller talämnen, som kunde föra dem till närmare kännedom och skattande af sin lycka. Jag tyckte mig hvarken angenämare eller skyldigare kunna använda de brutna holländska phrases, jag hunnit lära mig, än att öfvertala det goda folket, där jag framreste, att blifva ju nöjdare, ju sällare med sin lott. Denna min välmening förvärfvade mig vid ett tillfälle ett välment svar af ett beskedligt fruntimmer. Hon var dotter af en mindre magistratsperson vid *Zwellendam* och här på orten gift med en landtbo.

»*Mijn vriend*», sade hon, »ni talar beskedligt. Jag är mycket ense med eder i tänkesätt och önskar eder allt godt. Hvad höfves eder vidare att såsom hittills famla världen ikring efter lyckan? Ni finner den här. Välkommen att njuta den ibland oss! Ni äger redan oxar, vagn och ridhästar; det är det förnämsta en bonde behöfver att börja med. Här är ju ännu öde ställen nog, tjänlige att beta och beså, så att ni kan välja ibland mycken mark den, som eder mest hågfälles. Här blifva nog de som vilja lämna eder sin öfverflödiga boskap till utfodring, mot det att ni får afvelen efter dem för edert besvär. På sådant sätt har mången begynnare på få år kommit sig före. Med eder kännedom af sjukdomar och örter kan ni blifva edra grannar nyttig och förtjäna eder då och då en stut eller kalf. In summa, jag spår eder snart rik på får och fä. Dock felar eder ännu den väsentligaste början till eder lycka. Det är

en beskedlig maka. Hör och se eder om! Jag vågar försäkra, att uti vårt land ni ej länge skall känna denna brist.»

Med naturens röst så öfverensstämmande och så välmenta råd af det vackra könet kunna ej underlåta att vara ganska rörande. Märkligt är, att det stackars fruntimret, som gaf dem, var själf gift med en elak man.

Sedan jag nu nog länge i min berättelse afvikit ifrån ordningen af journal, vill jag här återtaga den. Jag dröjde Achter Bruntjes Hoogte till den 21 januari. Under den tiden hann mina dragoxar att ifrån helt magre förvärfva sig ett godt hull, och vi själfve försummade ej att med ymnigt drickande af kärnmjölk och den mat, som hos det goda landsfolket kunde vanka, godtgöra oss för hvad vi hungrat och slitit ondt på en månads tid i ödemarken.

* * *

[Den 21 jan.] vid pass en timme före skymningen ankom en skock kaffrar. De voro oss redan inom 300 steg nära, då vi dem först upptäckte, samt inemot ett hundrade till antalet, alla männer samt hvardera med några hassagajer beväpnade. De tågade dessutom gerad fram till vår vagn, icke med en vandringsmän liknande vårdslöshet i gång, utan liksom med afmätta steg samt för öfrigt med nästan affekterad stolthet i deras åtbörder, då de kommo oss närmare. Imedlertid kunde intet besök på detta ställe falla oss mer oförmodadt och alarmerande; det väckte ock hos en del af mina hottentotter tydlig bestörtning samt hos mig och min reskamrat villrådighet, huru vi i hast borde emottaga denna nation. Mine hottentotter voro för få till antalet och för fege att i detta fall lita på. Jag visste väl, att min reskamrat och jag skulle såsom ryttare nog allena varit dem vuxne; men här var intet ögnablick att försumma, mindre någon tid öfrig för att hämta våra hästar från betet. Jag tog därföre genast till den högsta

ton, jag möjeligen efter omständigheterna kunde, helst jag förr erfarit, att man därmed ibland kunnat imponera på indianer såsom på barn. Jag började med mina egna hottentotter samt med den mest klingande holländske ed jag lärt hopsätta, utfäste mig att först skjuta den af dem för pannan, som rörde sig från stället utan lof, öppnade munnen till kaffrarna eller för öfrigt på minsta vink icke lydde, det jag komme att befalla. Min reskamrat, som öste en handfull med rännkulor ofvanpå laddningen i en ovanligt lång bössa, han medbragt, talte undertiden med mig såsom om en afgjord och lätt sak, att han därmed i ett enda skott kunde dräpa hela kafferhopen, om de betedde sig fientligt, samt att gifva någon trovärdighet till så orimligt skryt försummades ej litet hokuspokus. Under det hr Immelman således med den långa bössan utan tvifvel gjorde i kaffrarnas ögon en förfärande parad, och jag äfven med min bössa och den fjäraste min, jag kunde sätta på mig, beväpnades, kommo kaffrarne i liksom en hoppackad klump fram till oss med 3:ne anförare för fronten. En hottentottstolk på flygeln tycktes vilja häfva upp sin röst till en lång harang, men jag rubbade hans koncepter med någon kärf svensk fras och med att vända honom ryggen.

Detta högdragna och ohöfliga bemötande, som bort reta andra än hottentotter och kaffrar, nedslog tvärtom ifrån första början deras stolthet på synbarligt sätt, så att de stodo sedan likasom sedige eller snarare handfallne skolbarn och afvaktade mina frågor, hvilka vi, såsom ifrån Kompaniets förnämste söner befallte vår tolk framställa, frågande, af hvad nation de voro, hvarifrån de kommo, och hvart de ämnade sig m. m. Till att sålunda examinera dem ropte jag fram Jan Skepper, den begripligaste och kvickaste af alla mina hottentotter. Jag hade den tillfredsställelsen, att han kom som en ljungeld, en lydnad jag nu ock önskat såsom erforderlig att hos kaffrar väcka höga tankar om vår myndighet och styrka;

men hans högre idéer och fruktan för denna nationen gjorde hela hans kropp darrande, så att till och med käkarnas skakning var honom hinderlig i uttalet. Så oförmodadt pultroneri tycktes vilja skämma bort hela min plan. Fördenskull, både utaf harm häröfver och att förkläda orsaken till darrningen hötte och tilltalade jag honom på det hårdaste. Jag är dock oviss, om icke kaffrarne voro skarpsyntare, än jag önskade. Imedlertid fäste några af dem ögonen på honom med löje.

Då kaffertolken flere gånger böd till att komma i särskild diskurs med min hottentott, förhindrade jag alltid detsamma. Det besked för öfrigt, de ankomne lämnade oss om sig, bestod däruti, »att de voro kaffrar ifrån *Konaps Rivier* och hitkommit endast för att träffa oss och att se, om vi medbragt mycket järn och mässing till utbyte för deras boskap, ty de visste genom ryktet, att vi voro komne långväga ifrån och länge vistats i dessa fält.»

Deras proponerade boskapshandel föreföll mig imedlertid ganska misstänkt, såvida jag ej ännu såg dem hafva medbragt några kreatur, och de, som deras vallhjon och pojkar vid en senare ankomst hit frambragte, bestodo blott i några mjölkkor och unga stutar, på hvilka de satte ett ovanlig högt pris och förmodligen endast ämnat till sitt uppehälle under marschen.

Att de ej obudne skulle sätta sig, skyndade jag mig att genom tolkarne tillsäga dem, att de hade mitt lof att få sitta ned, medan jag på handelspropositionen skulle svara dem. De satte sig i samma ordning, de kommit, nämligen de 3 cheferne framom de öfriga. Jag frågade icke dess mindre, huru många af dem voro kapitener eller befallande, och då därtill de främste namngåfvos, gaf jag dessa hvardera ett godt stycke tobak med tillsägelse, att Kompaniets söner sålunda ville fägna sina vänner kafferkapitenerne, men att vi uti dessa fält redan till andra vänner kaffrar bortbytt vårt järn och

mässing m. m.; dock att jag trodde, det de ej gjort sin resa förgäfves, om de hälsade på Achter Bruntjes Hoogtes, hvarest de nog af bönderna kunde få ganska mycket af så-dana varor.

Då de sågo, att det kom an på att vara kapitener för att få tobak, presenterade de åtskillige af de andra i hopen såsom äfven kapitener och fordrade för dem tobak. Men då detta förslag misslyckades, logo de själfva hjärteligen åt sina nyss presenterade och visade sig icke heller hågade att enligt min proposition tilldela dem något af den present, jag redan gifvit. Dock för att hålla de rätta hufvudmännerne vid godt lynne, gaf jag dem sedermera äfven en hand full torr hampa, hvilken de emottogo såsom en rar skänk och blandade till tobaken samt rökte däraf med god smak, under det vi med hvar-annan språkade.

Då mörkret inföll, uppstodo kaffrarne och nu utan någon sort ordning eller afsked gingo till en stor buske, ett muskötskotts afstånd ifrån oss, gjorde där en stor eldbrasa, vid hvilken de togo sitt lägerställe. Om en stund hördes hos dem ett ohyggligt vrålande. Vi gissade snart rätt, att det var från något kreatur, man slaktade. Hr Immelman och jag skyndade oss dit att se därpå.

Under det vi beságo slaktningen, iakttogo vi, att alla spjuten eller hassagajerne, utom de som nyttjades vid slaktningen, voro ställde tillsammans midtför den ena af cheferne, hvilken nu förmärktes allvarsamt befallande och blifva fermt lydd af dem, som skötte eldbrasan. Man tycktes väl ej hafva ringaste afseende på vårt besök, dock som redan tjocka mörkret var inne, höllo vi rådligt att ej länge dröja. Knappt voro vi hemkomne, förrän tolken jämte par kaffrar kommo att hämta vår gryta till låns. Våre hottentotter tolkade detta med en sorglig ton och tilläggning, att kaffrarne gärna behålla, det de låna, eller måste man få *ruzie* (dispyt) med dem. Som grytan verkligen var en klenod för oss och

särdeles för våra hottentotter att koka, smälta och doppa flott utur m. m., och kaffrerne troligen ej skulle emotstått frestelsen att behålla den, tänkte jag, att det vore så godt att få ruzie först som sist med dem. Jag försökte dock att medelst ett höfligt svar afböja ofreden och lät säga, att om Kompaniets söner hade två grytor, skulle kaffrarne, deras vänner, visserligen få låna den ena, men att vi nu voro hungrige och skulle tillreda vår mat i natt. Jag lät ock tillägga, att det fordrades konst att koka i vår gryta, om ej maten skulle bortskämmas, hvarföre jag i morgon ville själf låta tillreda deras kött, så snart de skulle skicka detsamma till mina hottentotter. De läto väl afspisa sig med denna hälsning, men vi voro icke dess mindre osäkre, huruvida det kunde falla dem in att låta en hop kastspjut om natten oförmodadt regna genom vagnstältet. Fördenskull befäste vi bakre delen af vagnen med djurskinn och våra sadlar samt sköldade oss på sidorna med pappersbuntar, kläder och stycken af torkad rinoceroshud. Tvenne bössor voro med mynningarna tillreds placerade åt hvardera ändan af vagnen, så att vi genast kunnat göra 4 skott. Dessutom, för att öka alarmet och skrämslen hos fienden voro vi nu så väl som vid kaffrarnes första ankomst gårdagen beredde att, om så behöfts, kasta kruthorn och stora krutkarduser i eldstaden, som var 8 à 9 steg ifrån oss. Vi hade då äfven skolat snart stjälpa en hop krut löst i våra fickor för att därmed utur gevären underhålla en desto snabbare, ehuru ovåligare eld och ett smällande för att skrämma fienden på afstånd. Våra hästar och oxar, som efter vanligheten voro väl fastbundne kring vagnen, ansågo vi äfven såsom en sort förskantsning och kunde af hästarnas skygghet i synnerhet vänta någon varning, hvarföre vi för öfrigt tryggt insomnade. Men att efter så vidlöftiga försvarsanstalter vi icke blefvo af fienden oroade, var oss angenämast, ehuru gärna vi än önskat att kunna mera roa med be-

rättelse om en kafferattack. Genom bref från hr Immelman af Kap den 25 mars 1781 har jag nyligen fått underrättelse, att kaffrarne dåmera i de kristnas distrikter förhärjade allt, hvad de kunde öfverkomma. Ibland andre skall Printslo, min gamla hederlige och förste värd Achter Bruntjes Hoogte, hafva måst se sitt nya hus af dessa barbarer förbrännas, sedan han af alla sina stora boskapshjordar endast kunnat rädda sex oxar. En fru, Coetsé benämnd, har med plats kunnat undankomma samma barbarers eftersättande, sedan ett dess barn måst lämnas i sticket och blifvit genombårat af 7 hassagajstyng. De kristnas förlust på boskap anföres till 21,000. Däremot skall man ej kunnat öfverkomma tredjedelen så mycket af kaffrarnes, hvilka hr Immelman berättar vara anförde af kapitenerne Mosa och Koba. Jag vet ej visst, om dessa äro någondera af dem, som besökte oss, ty jag glömde anteckna och kan således ej visst påminna mig deras namn.

Den 28 [febr.] redo vi till vår gamla och rike vän Jakob Kock vid *Seako Rivier*, hvarest vi nu efter inemot 3 månaders bortovaro därifrån och saknad af allt ordentligt nattlogi fingo genom den välvillige värdinnans försorg i bästa gästkammaren åter på mjukaste bäddar hvila våra ömma refben och annars af fatiger liksom sönderbråkade kroppar. Men efter så vällustigt ombyte gingo knappt par nätter förbi, innan vi i de eftergifvande dunen tillika funno oss försänkas i oroligaste drömmar och djupaste slummer, med hvilket vår ungdom i synnerhet hvarje morgon långt in på dagen hade att sträfva snart sagdt såsom med en dödskamp, i stället vi innan återkomsten både på marken och under bar himmel njutit en lätt och sval hvila, från hvilken vi varit vane att självmant uppvakna med en munterhet och tidighet, som icke sällan på sitt sätt täflade med den öfrige i gryningen uppväckte naturen.

Den 26 [mars] passerades *Vals Rivieret.* Man började

nu på trakten att nyttja den komne musten till sånings. Men ehuru hvarje boskapsbonde har tillgång på mer åker, dragare och bröd, än han behöfver, ägde böndren här knappt hvar sin plogbill, och det i brist på både smeder och järn, hvarpå äfven i själfva staden är nog knapp tillgång. Det förtröt mig högligen, att det goda folket ej rundligare blifvit hulpne med en metall, som vårt land äger till öfverflöd, och af hvars tillverkningar hela södra Amerika troligen icke mindre lider brist än det södra Afrika, hvarest jag själf nu såg en rik bonde vrida sina händer och klaga öfver det han ej kunde nyttja den komne musten i anseende till sin söndriga plog, utan nödgades vänta på att få låna sin grannes.

[Den 5 april om] aftonen kommo vi till *Nana Rivier*. Där bodde nu en änka, hvars man flere år tillbaka haft den ohyggliga lott att af sina slafvar halshuggas. Sonen, då en 13 à 14 års gosse, måste vara åsyna vittne af fadrens öde samt äfven hotas med att undergå detsamma. Men han slingrade sig behändigt ifrån mördarenas händer, från hvilkas både snarare eftersättande och nogaste efterspaning det äfven lyckades honom att i hast undankomma samt att ifrån förmiddagen intill mörka natten vara gömd. Han vågade sig då först fram att i granngården söka en säkrare fristad samt för att anklaga de brottslige. Desse ämnade äfven mörda modren, som samma dagen väntades hem ifrån sin resa till Kap, men lyckeligen, ehuru då till sin stora lesnad, råkat att blifva hindrad på vägen, tills hon följande dagen genom sin undankomne sons föranstaltande nödigt varnades. Som gården härstädes blott bestod af 2:ne hus, hvilka voro belägne på en öppen slätt, några strödde buskar undantagne, hvilka växte längs efter den strax härinvid löpande lilla floden eller bäcken, var väl gossens gömingssätt det enda möjliga, som nu kunde rädda honom, ehuru i sig själft ganska svårt och besynnerligt. Det bestod däruti, att han satte eller sänkte sig ned i floden upp-

under näsan samt lagade, att ansiktet någorlunda skyldes af slokande kvistar. Då mördarena ingenstädes honom kunde ertappa, utan han för dem liksom försvunnit, föllo de snart på den tanke, att han af räddhåga för bilan själf hellre i floden sökt sig sin bane. Icke dess mindre hade de budit till att förvissa sig, om han verkligen var drunknad. Deras medel därtill var grenen af ett träd, hvarmed de öfverallt i bäcken sonderade. Men lyckligtvis försummade de i synnerhet det stället, hvarest gossen satt, förmodligen emedan detta var mera grundt och strömt.

Det skulle tvifvelsutan pressat tårar af vårt värdfolk samt varit att med otack bemöta deras höfligheter, ifall vi hos dem själfve med förfrågning om nogare sammanhanget häraf velat tillfredsställa en i sådant afseende otidig nyfikenhet. Fördenskull har jag nöjt mig med att ofvan anförde efter min resekamrats och andras berättelser anteckna; kunde således icke heller med säkerhet få veta, om den mördade bonden med någon ovanlig stränghet retat sina slafvar till detta utbrott såsom till hämnd, eller om desse trodde, det dylika rån och brott, som våldfört och beröfvat deras frihet, äfven till samma naturliga och dyrbara egendoms återkräfjande borde vidtagas samt mot tyranner vara att ursäkta.

Hvad som helst dock vid detta tillfället varit rätta orsaken, är jag öfvertygad, att den haft sitt ursprung från själfva beskaffenheten af allt slafidkande, hvilket jag funnit icke mindre ibland de kristna på flere ställen än hos turkarne på Barbariske Kusten uppreta de olycklige trälarne och ännu mera deras tyranner till ganska obetänkt förhållande, ja till omänskligaste grymheter. Jag fann kolonister ej allenast af öfverilning, utan äfven med nog kall blod och öfverläggning själfve företaga den nedrige och så till sägandes bödelsförrättningen att för måttlige försummelser nog ej allenast långsamt hudflänga sina slafvar både på rygg och lemmar, utan ock det, som ännu vidare öfvergår alla tigrars grymhet, att peppra

och salta i såren. Ännu mera grymt och oväntadt föreföll mig att höra en kolonist med någon förnöjsamhet beskrifva detta afgrundens påfund, berömma sig af dess utöfning, påfinna sofismer till dess försvar så väl som till slafhandelns, i hvilket yrke dess betydeliga rol i kolonien och dess eget intresse honom engagerat. Han var dock själf född europé, af en fri och civiliserad nation, viste ock prof på ett naturligen ömt hjärta; så att näppligen en så stor stridighet lärer i ett människolynne ofta kunna uppvisas, ehuru i en värld snart sagdt endast af stridigheter sammansatt.

Flere gånger, helst morgnar och aftnar, blef jag på flere ställen varse olycklige trälars vrålande under deras husbönders omåttlige straff, under hvilka de, enligt berättelser, ej så mycket tigga om nåd som icke mer om en drick vatten. Men så länge de ännu af pinan äro upphettade, säges man sorgfälligt böra undvika att lämna dem vederkveckelse af någon dryck, emedan man erfarit, att de då inom få stunder och ibland på ögnablicket dö. Sak samma skall vara med dem, som efter rådbråkning lefvande steglas eller lefvande med hela lemmar på spett uppträdas. Spettet är då upprändt längs efter rygg och halskotorna imellan hullet och skinnet på det sättet, att delinkventen kommer i en sittande ställning. I detta fasliga tillstånd skola de dock flere dagar kunna uthärda, så framt icke regn påkommer, emedan vätan skall inom få timmar förorsaka kallbrand i såren och döden.

Jag är glad, att intet tillfälle yppades under mitt vistande i staden att se någon undergå detta straff, hvilket, ehuru det endast är utsedt för dem, som medelst grymmare dråp, mordbränneri och uppror äro brottslige, tyckes dock icke mindre än dessa brott vara revolterande för mänskligheten samt verkligen, mer än man tror, upphetsa de andra slafvarna i staden, hvilka jag sett tillhållas att äfven vid publika bestraffningar,

som ej angå lifvet, vara närvarande för att däraf taga varning. Men den träl, som straffas för uppror, lider alltid i sina medslafvars ögon såsom en martyr för naturens rätt, deras allmänna rättvisa sak, den kära friheten. Spett, stegel, nypningar med glödande tänger och allt det öfriga grufliga, som deras bödlar använda, pläga aldrig gälla hos de lidande såsom öfvertygande skäl om motsatsen. De blifva halsstarrigare uti att tro sig tyranniserade, och att den af deras medträlar, som ägt behjärtenhet nog att slå ned sin egentlige tyrann samt välja plågor och döden hellre än att längre krypa och kufvas i en hånlig träldom, är ett värdigt efterdöme, samt att han åtminstone förtjänar att högaktas, ömkas och äfven hämnas.

En lag i kolonien förbjuder väl husbonden att dräpa sin slaf eller på honom utöfva det hårdare gisslandet; men hur vill slafven lagfara mot sin liksom suvräna husbonde, hvilken af samma lag äger rättighet att blott mot en liten afgift och utan annan rannsakning och dom än dess eget vitsord låta för en allmän påle piska honom, icke just till döds, dock ej långt därifrån? Han äger ändå slafvens lif i sina händer, så vida han med dagligt knot ock så kallad husaga, tunga järnkedjor, förtryckande arbete samt svält kan utan kontroll efter hand, men dock snart nog förtära till det yttersta af dess lifskrafter. Den således olycklige trälen, ofta finare och mänskligare i sina känslor, men merendels häftigare i passioner än dess hvita husbönder, öfverlämnar sig ibland till åtskillig slags förtviflan. Omständigheter och konsiderationer göra kanske, att han skonar den tyranniska husbonden för darten, med hvilken han förer våld på sig själf, tillfredsställd att således kunna sluta sitt elände och förorsaka en missräkning i den vinst, tyrannerne gjort sig på dess svett. En ung slaf och slafvinna i Kap älskade hvarannan häftigt. De anhöllo efter vanligheten om sina husbönders samtycke till sin giftermålsförening, men hus-

böndernas nycker förböd det alldeles. Följden var den besynnerliga förtviflan hos friaren, att han först genombårade sin kärastas och genast därefter sitt eget hjärta. Men huru många 100 icke mindre ohyggeliga exempel kunde väl icke ännu härom framdragas! Dock vare detta redan nog för att fatta all den afsky för slafhandel, som ett så onaturligt yrke förtjänar. Lämnom då för denna gång detta oangenäma ämne!

Den 12 [april]. Sedan vi lämnat *Roodesand,* råkade vi bönder från Sneebergen, som nyss varit i Kap. De berättade oss, att ett svenskt skepp i hvardera af hamnarne Taffelbaijen och Falsbaijen förmodades segelfärdige. Denne nyhet kunde ej annat än mycket påskynda min resa. Den 15 ankommo vi åter till Kap.

FÖRKLARINGAR.

S. 6. *Ekeberg:* Karl Gustaf Ekeberg (d. 1784) var en bekant sjöfarande i aflägsna farvatten, länge anställd i det svenska Ostindiska kompaniets tjänst. Bland annat förde han befälet på skeppet »Finland», hvars färder till yttersta östern skildrats af skeppsprästen, skalden Jakob Wallenberg i »Min son på galejan».

residenten: den högste ämbetsmannen på platsen.

Bayfalso: en hafsvik nära Kapstaden. En del af densamma kallas *Simons bay* och är nu brittisk örlogshamn med staden *Simonstown.*

Kongl. Svenska Ostindiska Kompaniet: en med stora företrädesrättigheter utrustad sammanslutning af svenska köpmän, som drefvo handel på Ostindien och Östasien. Detta kompani stiftades 1731 och bör väl skiljas från det holländsk-ostindiska handelskompaniet, stiftadt 1602, som ägde hela den då koloniserade delen af Kaplandet.

passage: öfverfart.

arkiater: öfverläkare, på Linné's tid en titel på konungens lifmedikus.

S. 7. *journal:* dagbok

8. *journalist:* dagboksförfattare.

9. *Paarl:* en liten småstad — på Sparrmans tid en by — inuti landet, ej långt i n. ö. från Kapstaden

vin- och kornbaurs: bönder, sysslande med vin- och sädesodling.

frälsefogdar: fogdar på frälse- eller adelsgods.

in summa: kort sagdt.

10. *Bastard:* af oäkta börd eller blandad ras.

monster: ohyggligheter.

nog ampel: tämligen stor och vid.

11. *Tournefort:* berömd fransk botanist, d. 1708.

probera: försöka.

12. *resolverade:* beslöt.

nattskräfvor: nattskärror (Caprimulgus).

blessyrer: sår.

14. *dess fordne och ännu älskade monarks segrar:* af- ser Fredrik II, konung af Preussen 1740—86.

konstantia: den mest berömda af Kaplandets vin- sorter.

15. *grace:* behag.

diskurs: samtal.

16. *podager:* gikt i fötterna.

koleriskt temperament: en af de 4 lynnesarter (tem- perament), som forna tiders vetenskap urskilde hos människorna; häftigt lynne.

17. *små bestar:* små djur, kryp.

kvitterade: lämnade å sido, slutade att åhöra.

instruktioner i dieten: föreskrifter om matordning.

inquietude: oro.

väl furneradt: välförsedt.

avancerad: befordrad.

18. *in gesundheit* och *good commerce:* välönskande tale- sätt, när man skålade.

plaisirig: lustig, uppsluppen.

broeder (läs *bruder*): bror.

bergsrivieret: en på höjder rik trakt i närheten af en flod *(rivier)*.

9. *en astrologisk almanack:* den innehöll spådomar, som stödde sig på iakttagelser af stjärnornas ställning.

ordinerat: sagt till om.
extraktion: härkomst.
kontrakt: sammandragen, skrumpen.
fatala: ödesdigra, sorgliga.
prognosis: bestämmande af sjukdomens utgång.

20. *surprenerade:* förvånade.
sciencer: vetenskaper.

21. *poetikan:* läran om verskonsten.
engagera sig: sysselsätta sig.
Josephi historia: den judiske historieskrifvaren Josephus (d. omkr. 100 e. Kr.) författade flere arbeten rörande judarnas historia.
chirurgus: kirurg; läkare, som använder yttre, mekaniska åtgärder såsom botemedel.
hitfolad: hitforslad, hittransporterad.
phlegme: tröghet (ett af de 4 temperamenten).
kolerisk: häftig (jfr s. 16).
privilegierade: begåfvade med företrädesrättigheter.

22. *kalabasser:* flaskor, bildade genom urhålkning af frukterna hos en pumpväxt (Cucurbita Lagenaria. L.).
madagaskare . . . malabariska, bugunesiska eller malajska: Till Sydafrika infördes under den holländska tiden slafvar bl. a. från ön Madagaskar utanför Afrikas östkust, från Malabarkusten i Ostindien samt från Sundaöarna och den malajiska arkipelagen. Buguneserna bodde på Celebes, en af Sundaöarna.

23. *jalusi:* svartsjuka.
dissipera: förströ.
desperation: förtviflan, förtviflade handlingar.

24. *Faderland* (holl. Vaderland): koloniens europeiska hemland, som på Sparrmans tid ännu var Holland.
på den huken af berget: mot det bergsutspränget.
kompanjon: följeslagare.

25. *kapabel af upplysning:* i stånd att tillgodogöra sig upplysning.
renderar: inbringar.
göra proselyter: omvända folk från en religion till en annan.
med isberg beströdd ocean: Sparrman deltog i Cook's andra expedition, som bl. a. utsträcktes långt ned i Södra Ishafvet.

27. *skördosor:* dosor att förvara sköre (brändt linne, användt som fnöske vid uppgörande af eld).

S. 27. *ekfastage:* stort laggkärl af ek.
likörer: starka drycker.
29. *cirkulation:* kretslopp.
30. *mänt:* hvitgarfvadt skinn.
i sönder: i sänder, åt gången.
31. *formerat:* bildat.
öfvergifven: öfverdådig, djärf.
kapris: nyck.
32. *repetition:* upprepande.
originalinbyggare = *originella inb.* (s. 54): ursprungliga inbyggare.
karakteristikt: karakteristiskt, utmärkande.
mozambikerna: invånarne i Moçambique, den Portugal tillhöriga delen af Afrikas östkust norr om Natal.
Iris: ögats regnbågshinna.
fysionomien: anletsdragen.
33. *air de sans souci:* bekymmerslös uppsyn.
34. *varmen:* värmen.
utlät: öppning (att utsläppa röken igenom).
35. *språtar:* käppar.
37. *digerera:* smälta.
38. *partie de plaisir:* nöje, nöjsamt upptåg.
39. *guvernementet:* den holländska regeringen i Kap.
hospitalitet: gästfrihet.
40. *Karrowfälten:* högländta stepptrakter uppe på Kaplandets inre bergsplatå. Olika delar hafva olika namn såsom Camdebo, Karrow eller Karroo, Roggeveld o. s. v.
41. *succulenta:* köttiga och saftiga.
42. *Algoa-bayen:* vik på Kaplandets sydkust. Där ligger numera hamnstaden Port Elisabeth.
avance: förtjänst.
en gros: ymnigt.
43. *mätress:* älskarinna.
pelis: pälskappa.
Corpsdelogiet: hufvudbyggnaden.
44. *andtiden:* skördetiden.
45. *kristendomsnamnet:* dop- eller förnamnet.
indianerna: denna benämning användes förr om invånarne såväl i Öst- som Västindien. Sparrman betecknar ibland därmed infödingar i allmänhet.

S. 46. *asfåglar:* gamar; så kallade, enär de lefva af ruttnande lik.

47. *Buffon:* berömd fransk naturforskare, d. 1788.

48. *skötten:* skytten.

50. *surpris:* förvåning.

anatomisera hippopotamus: dissekera (d. v. s. i vetenskapligt syfte sönderskära och undersöka) flodhästen (Hippopotamus amphibius). Sparrman anställde dylika grundliga undersökningar såväl af buffeln som af noshörningen och flodhästen samt kunde därför rätta åtskilliga dittills rådande missförstånd rörande dessa djurs inre byggnad.

52. *babianer:* ett slags apor.

53. *sjöko:* det i Sydafrika vanliga namnet på flodhästen.

landdrosten: så kallades den förnämste regeringsämbetsmannen i hvarje distrikt.

54. *originella:* ursprungliga.

Stora Vees-Rivier: Stora Fiskfloden, länge den östliga gränsen för de europeiska kolonisternas område; därbortom vidtog kaffrernas land.

Kaffernationen: Kafferstammen. Kaffrernas stamhöfdingar omtalas af Sparrman under namnet kapitener.

55. *gifvit sviga:* gifvit efter.

tambuckerna: ett långt i norr från Stora Fiskfloden boende folk, om hvilket Sparrman efter hörsägner meddelar åtskilligt, bl. a. att de bodde vid »mycket rykande berg» och »därstädes hade ugnar att utsmälta ett slags metall, hvaraf de smida sig prydnader och leja Snese-Hottentotter att bära ved till verkställande af samma smältningar».

enhörningen: ett mystiskt fabeldjur, som sades likna hästen, men hafva ett långt, rakt horn i pannan.

fatiguer: besvärligheter.

56. *enfaldiga:* enkla.

nästla sig: bygga nästen.

57. *kommoda:* bekväma.

Thunberg: Professor Karl Peter Thunberg var en framstående svensk botanist och forskningsresande, f. 1743, d. 1828. Han besökte äfven Kaplandet under den forskningsfärd, han skildrat i arbetet »Resa uti Europa, Africa, Asia, förrättad åren 1770—79», Stockholm 1788—93.

S. 58. *prometterande:* lofvande.
59. *flättja:* lättsinne.
phrases: ord och uttryck.
hågfälles: behagar, faller í smaken.
In summa: kort sagdt.
60. *gerad:* rakt.
affekterad: tillgjord.
alarmerande: oroande.
61. *fjäraste:* mest öfverlägsna.
62. *pultroneri:* ömklig rädsla.
handelspropositionen: handelsförslaget.
64. *rinoceros:* noshörning.
65. *kafferattack:* anfall af kaffrer.
med plats: med knapp nöd.
Mosa och Koba: De här åsyftade striderna äro i Kaplandets historia kända såsom det första kaffer-kriget. Höfdingarnas här uppgifna namn torde bero på ett missförstånd; den anfallande kaffer-stammen kallade sig nämligen *Kosa.*
67. *sonderade:* gjorde undersökningar.
Barbariske Kusten: Afrikas nordvästkust, där då de s. k. Barbareskstaterna lågo, hvilkas befolkning idkade slafhandel och sjöröfveri.
68. *sofismer:* vilseledande spetsfundigheter.
delinkventen: föremålet för afstraffningen.
revolterande: upprörande.
publika: offentliga.
69. *suvräna:* enväldiga.
konsiderationer: hänsyn.
dart: dolk eller kort svärd.

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

Af samlingen FÖR SKOLA OCH HEM äro utkomna:

1. **Franzén,** Valda smärre dikter, utg. af lektor B. RISBERG. Pris 30 öre.
2. **Bellman,** Fredmans epistlar, i urval utg. af docenten R. STEFFEN. Pris 40 öre.
3. **Kexél,** Kapten Puff, utg. af docenten E. MEYER. Pris 25 öre.
4. **K. F. Dahlgren,** Nahum Fredrik Bergströms krönika, i utdrag utg. af lektor B. RISBERG. Pris 85 öre.
5. **Kellgren,** Valda smärre dikter, utg. af professor H. SCHÜCK. Pris 60 öre.
6. **P. A. Säve,** Samfärdseln på Gotland, utg. af professor J. A. LUNDELL. Pris 35 öre.
7. **Sparrman,** Resa till Goda-Hopps-Udden, Hottentott- och Kafferlanden, i utdrag utg. af fil. kand. V. SÖDERBERG. Pris 50 öre.
8. **Lenngren,** Skaldeförsök, i urval utg. af professor K. WARBURG. Pris 40 öre.
9. **Vitalis,** Valda skrifter, utg. af fil. kand. R. BERG. Pris 35 öre.

Under tryckning äro:

Valda svenska **studentsånger,** utg. af fil. kand. G. KALLSTENIUS.

Palmær, Skrifter, i urval utg. af fil. kand. R. BERG

Læstadius, Journal under tjänstgöring i Lappmarken, i utdrag utg. af prof. A. G. HÖGBOM.

Till utgifning förberedas bl. a.:

Svenska **folkvisor,** utg. af lektor R. STEFFEN.

Gustaf Vasa, Bref, utg. af doc. N. EDÉN.

Olaus Petri, Svensk krönika, i utdrag utg. af prof. L. STAVENOW.

Asteropherus, Tisbe, utg. i sammandrag af prof. AD. NOREEN.

Gustaf II Adolf, Valda skrifter, utg. af doc. C. HALLENDORFF.

Wivallius, Valda skrifter, utg. af prof. H. SCHÜCK.

Utdrag ur General **G. A. Pipers** lefverneslopp, utg. af fil. kand. K. G. WESTMAN.

Dalin, Valda dikter, utg. af prof. K. WARBURG.

Wallenberg, Min son på galejan, i utdrag utg. af doc. E. MEYER.

Gustaf III, Valda skrifter, utg. af prof. O. LEVERTIN.

Kellgren, Valda prosauppsatser, utg. af professor H. SCHÜCK.

Lidner, Valda dikter, utg. af prof. K. WARBURG.

Wallin, Valda dikter, utg. af fil. dr E. N. SÖDERBERG.

Evangelium efter **Matteus,** i öfversättning af prof. E. STAVE.

Horatius, Valda sånger, i öfversättning utg. af lektor B. RISBERG.

T. Mommsen, Romerska fältherrar och statsmän, i urval och öfversättning af lektor E. A. ZETTERQVIST.

G. Keller, Seldwyla-bor, i urval och öfversättning af fru TERESIA EURÉN.

STOCKHOLM, CENTRAL-TRYCKERIET 1900.